

KISKÖRÖS MÚLTJÁBÓL

A kiskőrösi történetírás hivatalos lapja — Várostörténeti folyóirat — Megjelenik kéthavonta — ISSN 2676-8461

Előfizetési árak:
Szabadon hozzáférhető
www.psvkkiskoros.hu

Felelős szerkesztő: Turán István
Felelős kiadó: Turán Istvánné
Kiadja: Petőfi Sándor Városi Könyvtár
6200 Kiskőrös, Petőfi tér 4/b

A lap szellemi részét illető közlemények
a szerkesztőséghez küldendők:
konyvtar@psvkkiskoros.hu

A tartalomból: A tartalomból: Bella Tibor Zoltán – Hajnóczy Sámuel evangélikus lelkész pályaképe; Turán István – A Kiskőrösi Evangélikus Gyülekezet 'Második Temploma'; Bella Tibor Zoltán – Takáts Antal, a francia huszár; Bella Tibor Zoltán – Fáy János kiskőrösi postamester és felesége, Budai Molnár Petronella; Turán István – Emlékezés Kiskőrös 1919-es vértanúira; Bella László – A lánzszahegy; Lapszemle – Miről írt az országos és a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

Hajnóczy Sámuel evangélikus lelkész pályaképe

A Hajnóczy család tagjai közül Illés, Izsák, Jakab, András, Mihály címeres nemeslevelet kaptak I. Lipót királytól 1659. szept. 7-én, valamint az 1754-1755-ös országos nemesi összeírás során Tolna megyében az elismert nemesek között sorolták fel Hajnóczy Sámuel lelkészt, Hajnóczy József apját. Hajnóczy Sámuel kiskéri lelkésznek pedig elismerte a nemességét Bács vármegye. Tehát nem igaz az a történelmi állítás, hogy a Martinovics-féle mozgalomban való aktív tevékenysége folytán kivégzett Hajnóczy József nem volt nemes ember.

Ám vessünk egy közelebbi pillantást a családra. Egyik ősiük, **Hajnóczy Tamás** mészáros a 18. század végén a Trencsén megyei Vágbesztercén élt. Neki 5 fia született, akik aztán szétrajzottak az ország különböző tájaira. Első fia, **Dániel** 1690. április 9-én látta meg a napvilágot Vágbesztercén. Előbb Trencsénben, Zsolnán, Rozsnyón, Lőcsén, majd 1711-től Győrben, 1713-tól Sopronban tanult. 1715-től Wittenbergben folytatta tanulmányait, bölcseletet és teológiát hallgatott. A Soproni Evangélikus Líceum tanára lett, ahol matematikát, logikát, etikát, politikát, ökonómiát tanított. A rektor lányát, Deccard Katalint vette feleségül, majd apósa után őt választották meg az iskola rektorának 1741-ben. Fiatalon hunyt el Sopronban 1747. március 2-án, vagy február 26-án. Két gyermeke élte meg a felnőttkort: egy leány, Ilona Zsuzsánna és fia János Károly, utóbbi 1744-ben született. Iskolái elvégzése után egy gyönyörű kisvárosban, Ruszton lett evangélikus lelkész, ott is halt meg 1794-ben. Hajnóczy Tamás másik fia, **Sámuel** volt. Ő kitanulta a takácsmesterséget, majd a testvéréhez költözött Sopronba. Itt született meg fia 1734. január 19-én, aki az apja után szintén Sámuel lett. Ő Sopron-

ban volt tanár, majd Nemescsón megválasztották evangélikus lelkésznek, s 1772-ben halt meg.

A harmadik fiú **János** volt. Iskoláinak elvégzése után báró Calisius Keresztély tisztartója lett Nyitra Szerdahelyen. Modorban halt meg 1739. január 2-án. A felesége Nedeczky Anna volt. Itt született Sámuel nevű fia 1719. augusztus 25-én, aki gondos nevelésben részesült. Egyetemi tanulmányait Jénában, Wittenbergben és Helmstedtben végezte. 1745-ben a győri kisgimnázium tanára lett, és feleségül vette a jómódú modori mészáros, Lübeck Sámuel lányát, Mária Erzsébetet. 1749-ben a Tolna megyei Majos evangélikus lelkésze lett, de a pécsi vikárius a vármegyei hatóságokkal bezáratta az evangélikus templomot, s elűzte Hajnóczy Sámuel. Visszaköltözött Modorba, majd Hont vármegyében előbb Derzsenyben, később pedig Csánkon kapott lelkészi állást. 1755 őszén a nagyműveltségű Podmaniczky János és ennek öccse Sándor Aszódra hívta meg lelkésznek. Petőfi nagypapját, Petrovics Tamást, a tudós és nagytiszteletű Hajnóczy Sámuel adta össze Salkovics Zsuzsánával.

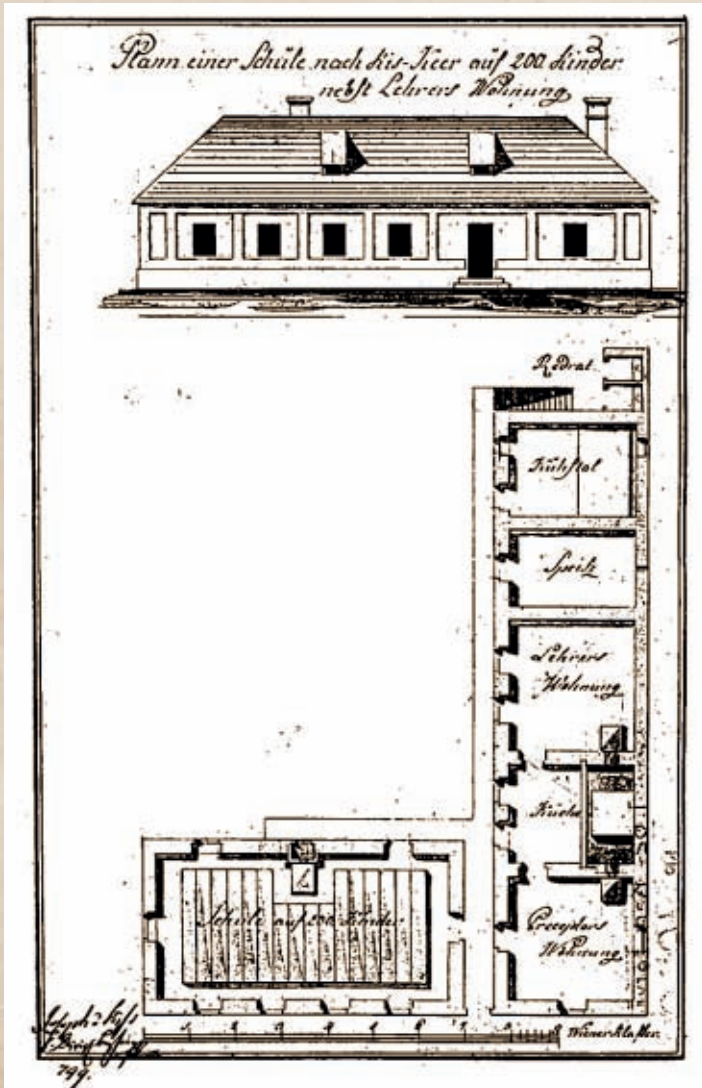
1768-ban Dunaegyházára költözött családjával. Hamar felismerte, hogy a régi nádfeles templom nem elég egy ekkora gyülekezettnek, ráadásul a kiskőrösiek imaházuk lerombolása után ide jártak istentiszteletre. Királyi engedély birtokában 1774-75-ben felépítette Dunaegyházán az új templomot. Az évek során három gyermeke született. Nagyobbik leányát, Esztert, Vrhovszky Sámuel szakolcai lakos vette nőül, Mária Terézia nevű leányát pedig Dunaegyházán 1777-ben Mankóbüki Fodor Ferenc büki földbirtokos vette feleségül. Fia, **József** Modorban született 1750. május 3-án. Ő Aszódon végezte a gimnázium alsó tagozatát, az

Hajnóczy József, a Martinovics összeesküvés során kivégzett jogtudós (Internet)

ügynevezett kisgimnáziumot, a felsőbb osztályokat már Pozsonyban. Ügyvédi pályára lépett: jogi írnok lett Győrben, majd joggyakornok Pesten. 1774-ben tette le az ügyvédi vizsgát. 1779 elején Széchényi Ferenc gróf ügyvédje lett, majd az ő ajánlatára a császár 1786. február 20-án királyi tanácsosi címmel és évi 1080 Ft fizetéssel Szerém vármegye alispánjává nevezte ki. A megye székhelyén, Vukováron telepedett le, és július 27-én, Bécsben nőül vette Hellmuth Johannát. Megismerkedett Martinovics Ignáccal, aki 1793-ban beavatta a titkos szövetség titkaiba és a társaság egyik igazgatói tisztét is ráruházta. Szervezkedés miatt a hatóságok le tartóztatták, s 1795-ben a budai Vérmezőn kivégezték.

A negyedik fiú **Tamás** volt, aki mesterséget tanult és Vágbesztercén élt. Az ötödik fiú **József** volt, aki a posztógyártó mesterséget üzte Modorban. Az ő fia volt **Hajnóczy Já-**

A kiskéri iskola terve (Internet)

nos, aki folytatta apja mesterségét Modorban. Feleségül vette Simonides Borbálát. Gyermekük: 1748. augusztus 24-én Anna Mária, 1750. május 3-án József Kristóf és 1759. március 13-án József. Szülővárosában, Modorban végezte a gimnáziumot. Nagykőrösön, Lócsán, majd Sopronban élt. 1784-ben hazatért Modorba, s tanítónak állt. 1785-ben a Bács megyei Cserevenkára költözött, ahol megválasztották lelkésznek. 1786-88-ban a wittenbergi egyetemen tanult. 1788-ban megválasztották Kiskér első evangélikus lelkészévé. Hatalmas energiát fordított a német telepes közösség fejlesztésére. Műveltségét még kollégái is kiemelték. A kiskéri papi levéltárban egész sor latin és német nyelvű értekezést tartott. Feleségül vette Manovszky Anna Mária Teréziát.

Történetünk főszereplője, Hajnóczy Sámuel, Kiskéren született 1791. október 19-én. Az apa az „ép testben ép lélek” ókori szólás jegyében nevelte gyermekeit. Nagy gondot fordított arra, hogy több nyelvet megtanuljanak, hogy ismerjék meg más népek kultúráját, de a magyart is hibátlanul sajátítsák el: mivel Kiskér ekkor német telepes falu volt, a német nyelv már kis kora óta „ragadt” Sámuelre, a magyart viszont gy-

korolnia kellett. Hét éves korában Ómoravicára küldte az ottani jegyzőhöz a fiát, cserében hozzájuk került Thuróczy halasi bíró unokája. Ómoravicáról Kecskemétre került Horváth János ottani vaskereskedőhöz két évre, cserébe annak gyermeke költözött erre az időre Kiskérré. Sámuel innen Mezőberénybe ment tanulni az ottani gimnáziumba, ahol hat osztályt végzett el. 1808-ban Pozsonyban kezdte a gimnázium hetedik osztályát. Ide már testvérel, Andrással együtt érkezett. Egy évet töltött itt, amikor szomorú hírt kapott otthonról, édesapja ugyanis súlyosan megbetegedett. Édesanyja és az egyházközösség is arra kérte, hogy térjen haza, vegye át apjától a lelkészi teendőket. Sokáig tépelődött, hogy mit tegyen, míg végül a lőkés kívülről

érkezett: 1809-ben a franciák behatoltak Magyarország területére, s már Pozsony városát is fenyegették. Sámuel összeköltött, és testvérel, Andrással együtt hazagyalogolt Pozsonyból a Dél-Bácskában lévő Kiskérré. Bizonyára szép teljesítmény lehetett. Apja betegeskedése alatt – főesperesi engedéllyel – elvégezte az egyházi teendőket: prédikált, keresztelt, temetett. Édesapja 1809. november 16-án meghalt.

A gyülekezett megszerette Hajnóczy Sámuel, így azzal a kérelemmel fordultak az egyházi előjárókhöz, hogy nevezzék ki hivatalosan is lelkészüké. 1810-ben Lyci Kristóf superintendens visitatio canonica-t [ti. püspöki látogatás] tartott a bács-szerémi egyházmegyében, s ebből az alkalomból lelkészé szentelte az ifjú Sámuel, aki rövidesen feleségül vette Sztelhló András petrováci evangélikus lelkész és Dedinszky Zsuzsanna lányát, Jankát. Házasságukból hat gyermek született: József, Teréz, Lina, Károly, Zsuzsi és Janka. A két fiú és Zsuzsi leánya kicsi korukban haltak meg, a többi három felnőtt lányt sikerült férjhez adniuk. Teréz a nagy műveltségű kucorai evangélikus lelkész, Stur Dániel felesége lett 1838-ban. (Egyetlen fiuk korán meghalt. Négy lányuknak jó férjet találtak: Lina lányuk illencfalvi Sárkány Sámuel püspöknek, Hermin lányuk Mokry András miniszteri osztálytanácsosnak, Etelka lányuk Szász János főmérnöknek, Ilka lányuk Lauko Károly kecskeméti lelkésznek lett a felesége.) Johanna (Janka) lányuk Kiskőrösre költözött, s illencfalvi Sárkány János felesége lett. Az esküvőt Kiskőrösön tartották 1847. március 15-én. Gyermekük: Ilka Kaskantyún született 1848. augusztus 14-én és 1849 májusában meghalt. Mária Johanna Kaskantyún született 1849. szeptember 6-án és 1855 februárjában halt meg, Kálmán Kiskőrösön született 1852. március 8-án, s Kaskantyún halt meg 1855-ben. Imre Kiskőrösön született 1854. november 24-én, István Kiskőrösön született 1858. március 27-én, Mihály Soma Kiskőrösön született 1859. október 26-án, Lóri Kiskőrösön született 1861. október 19-én, s 1863. január 7-én meghalt, János Kiskőrösön született 1864. július 28-án, László Kiskőrösön született 1867. március 16-án. A harmadik lánya, Karolina Ludovika szintén Kiskőrösre ment férjhez Safáry János Károlyhoz. Gyermekük: Pál, János, György, Terka és Emma. Később Szerbiába költöztek ki.

Hajnóczy Sámuel kitűnő szónoknak bizo-

Kossuth Dollár (Internet)

A Lipótvári börtön napjainkban (Internet)

nyult. Kiemelték vele kapcsolatban, hogy vasárnaponként is „nagyon szépen prédikált“, ünnepélyek alkalmával, előkelők temetésénél valósággal elbűvölte hallgatóit úgy, hogy nem csak ott helyben lakók tódultak hozzá a templomba, hanem egészen le a Szerémség túlsó határáig vitték a híret, sőt néha őt magát is, ha valaki, vagy valami dicsőítésére remek szóoklaltal akartak megemlékezni. Hatalmas lendülettel fogott hozzá az evangélikus egyházközösség fejlesztéséhez. Hajnóczy 1810-től, hivatalba lépésének első évétől, 1814-ig, tehát 4 év alatt 2991 forintot és 53 krajcárt, továbbá 803 mérő búzát gyűjtött a templom építésére. 1814 és 1815-ben hatvankét mázsa vasat vett az egyházközösség 2010 forint, téglát 2336 forint, meszet 2533 forint értékben; a kőműveseknek 5080 forintot fizetett e két évben az egyházközösség és 1817 január 5-én a számadások lezárása alkalmával kitűnt, hogy rövid hat év alatt 40 220 forintot fordított a gyülekezet templomának fölépítésére. A templom tornya később, 1843-ban készült el. Sajnos a hatalmas energiával felépített templomot a szerbek a második világháború után lerombolták.

Nagy figyelmet fordított a lakosság lelki gyámolítására, életkörülményeik javítására. Hatalmas munkabíráásával nagy szolgálatot tett a közösségének 1831-ben a kolerajárvány idején, buzgó tevékenységének híre még a bécsi udvarba is eljutott. 1834. június 14-én királyi leirat érkezett a helytartótanácsra keresztül a megyéhez, „[...] Hajnóczy Sámuel kis-kéri lelkésznek, a miért az elmúlt kolera idején oly hasznos szolgálatot tett a szenvedő emberiségnek, a legközelebbi közgyűlés alkalmával a király Ő felségének leg-

felsőbb meglegedését hozza tudomására.” Szívén viselte híveinek problémáit. Ezeket igyekezett megoldani. Gyakran és szívesen vadászott Bács megye előkelőségeivel, egy-egy sikeres hajtás után pedig olykor sikerült engedményeket kicsikarnia a földesuraktól. Ő alapította a Szerémségben fekvő neudorfi evangélikus egyházat. Itt volt egy hatalmas kőrifsa, amely alatt gyakran hirdette Isten igéjét. Nemcsak a környező településekre járt igét hirdetni, hanem távolabbi területeken is megfordult. 1833-ban ő vette 'szárnyai alá' a bajai 21 evangélikus családot. Kisbér Bajától még légvonalban is 80 km-re esett. És ezt az utat Hajnóczy Sámuelnek – ki tudja hány-szor – kocsin kellett megtennie. Hét éven keresztül rendszeresen elkocsizott Bajára az ottani hívei gondozására.

1840-ben a Bács-Szerémi Esperesség pénztárnoka lett. Hajnóczy életfelfogására nagyon jellemző a következő eset, amelyet Tepliczky Gyula jegyzett fel róla: Dr. Gruby Dávid nagyhírű orvos (a bakteriológia és a mikroszkópi fényképezés előfutára) a Bács megyei Kiskéren született. „[...] Atyja igen szegény zsidó ember volt. E falucskában volt egy ágost. evang. lelkész, Hajnóczy Sámuel, aki – nem lévén a faluban tanító – a tanítást is végezte az iskolában. Gruby atyja beadta a fiút 7 éves korában az iskolába, s már ekkor feltűnt a különben nagy tudományú Hajnóczy lelkésznek a fiú, aki igen eszes és szorgalmas volt. Atyját magához kérte és azt mondta neki, hogy a fiúban határozott tehetséget fedezett föl és iparkodott rábeszélni, hogy valamely tudományos pályára adja. De a szegény jámbor zsidó kijelentette, mikép az ő anyagi viszonyai ezt nem engedik meg. A lelkész ekkor me-

rész dologra határozta el magát és a fiút előbb gymnasiumba, később az egyetemre Íratta be és a tanulással. járó költségeket sajátjából fedezte.” Később sűrűn leveleztek egymással. Mikor Hajnóczy Kiskőrösre költözött, Gruby doktor névnapjára egy vert ezüstből készített babérkoszorút küldött neki, amely a lánya révén még hosszú ideig megvolt a kiskőrösi Sárkány család tulajdonában.

Lelkesen fogadta 1848-ban a pesti forradalom hírért. A szerb felkelés kitörése után személyesen vezette a nemzetőröket az ókéri táborba. A táborban szóoklataival kitartásra, bátorságra, hősiességre buzdította a nemzetőröket. Nemcsak szavaival bátorította a katonákat, hanem személyes példamutatással is. A kisebb-nagyobb összecsapásokban, például Futakon, maga is részt vett. 1848 végén a magyar csapatokat kivonták a Délvidékről. A magyar lakta falvak nemzetőrei településük védelmére vonultak. Hajnóczy szervezte meg Kiskér védelmét, a nemzetőrök kapitányuknak választották meg. Bátor kiállása a szerbekben gyűlöletet keltett: 1849. február 4-én szerb csapatok elfogták a kucurai paplakban, s Nagyikindára, Rajacsics pátriárkához vitték, ahol börtönbe zárták. Kiskérről azonban hívei küldöttséget menesztettek a szerb egyházfőhöz, s kiálltak papjuk mellett. A küldöttség kérelmére és jótállására három hét múlva Rajacsics szabadon bocsátotta.

Nagyon megviselhette a szabadságharc bukása, ráadásul 1850. augusztus 18-án meghalt szeretett felesége. Még sem omlott össze, egy új jövőt tervezett. Külföldön szerveződött a magyar emigráció, s egy új magyar szabadságharc kitörését igyekeztek

előmozdítani. Kiskéren is megfordultak az agitátorok. Hajnóczy Sámuel nem kellett nagyon győzködni, hogy álljon a magyar ügy mellé. Aktívan bekapcsolódott a Kossuth-dollárok terjesztésébe. Kossuth ugyanis egy magyar alap számára dollárról szóló kötvényeket bocsátott ki 1852-től és ezeket adta azoknak, akik pénzadománnyal akarták segíteni a magyar ügyet. A szervezkedők azonban nem vették észre, hogy osztrák kémeik is befurakodtak soraik közé így a szervezkedés hamar lelepleződött. A császári hatóságok Hajnóczyt 1853. január 4-én fogták el a kiskéri paplakban, s őrizet alatt tartották január 25-ig. Ekkor Temesvárra szállították bilincsből, majd szeptemberben Bécsbe vitték, ahol 1855. június 13-án kötél általi halálra ítélték. Ezt az ítéletet királyi kegyelem folytán tizenkét évi várfogságra változtatták. 1857. május 8-ig Lipótváron és Jozefstadtban tartották fogságban. A rabságból Hajnóczy 1858. augusztus 21-én Rudolf trónörökös születése napján szabadult ki. Kiskérré Hajnóczy nem térhetett vissza, mert időközben a lelkészi hivatalát Grósz Theophilnak adták. A királyi adminisztrátor kényszerítette rá a közösséget, hogy válasszanak más lelkészt

maguknak. 1857-ben összehívták az egyházkerületi gyűlést is, amelyen a császári és királyi biztos erélyes hatására a döntést megerősítették, Hajnóczy nem térhetett vissza gyülekezetéhez.

Az idős Hajnóczy Sámuel így lányához, Jankához (Sárány Jánosné) költözött Kiskőrösre. De még itt sem adta fel a harcot. Beadványokat írt a hivatalos szervekhez. Tíz éven keresztül pereskedett az egyházközösséggel, az egyházmegyével, a kerülettel, sőt még a minisztériummal is. Ügye még az országgyűlés napirendjére is felkerült. 1865-ben a képviselőházat is megjárta a kérvénye, hogy helyezték vissza állásába. 1867-től hivatalbeli utóda, Grósz Theophil évi 300 forinttal segítette a Kiskőrösön élő Hajnóczyt. Az agg lelkész 1872. május 21-én, 80 éves korában halt meg Kiskőrösön, itt is temették el.

Bella Tibor Zoltán

Források:

- Bónis György: Hajnóczy József, Budapest, 1954.
Pray Sándor: Hajnóczy Sámuel és fia, József Sopron, 1934.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái.

Evangélikus Egyház és Iskola 1903.

Bierbrunner Gusztáv: A Bács-szerémi Ág. Hitv. Ev. Egyházmegye monográfiája. Újvidék 1902.

Képviselőházi napló, 1865. V. kötet, 1867. szeptember 30–december 9.

Evangélikus Élet, 1966 (31. évfolyam, 1-52. szám)

Bányakerületi evangélikus superintendenciának egyházi névtára 1840

Bányai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei 1844–1872

Koch József: Adalékok Hajnóczy Sámuel élettörténetéhez. In: Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve 18. 1902

Dudás Gyula (szerk.): Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája. II. kötet (1896)

A Békésvármegyei Régészeti és Mivelődéstörténelmi Társulat Évkönyve 4. 1877-1878

Evangélikus Gimnázium, Aszód, 1886
Pesti Hírlap, 1898. november (20. évfolyam, 302-331. szám)

A Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve 14. (1898)

Néhai **Hajnóczy Teréz** özvegy férje **Stúr Dániel**, **Hajnóczy Karolina** férjhezett **Safari Jánosné**, és **Hajnóczy Johanna** férjhezett **Sárány Jánosné**, magok, férjeik és számos gyermekeik, s unokák nevökben is gyászos szívvel jelentik, édes atyjoknak

HAJNÓCZY SÁMUELNEK

az előtt volt Bács megyei kis-kéri evang. lelkésznek,

életének 81-ik évében, öregségi elgyengülésben, folyó 1872-ik évi május hó 21-én történt csendes kimúltát.

Hült tetemei Kis-Kőrösön május 23-kán fognak örök nyugalomra tétetni.

Áldás és béke poraira!

Kis-Kőrös, 1872 május 21.

A Kiskőrösi Evangélikus Gyülekezet 'Második Temploma'

– 70 éve épült az imaház –

Előzmények

Idén hetven éve, az 1949-es esztendő pünkösdjére épült fel a kiskőrösi evangélikusok imaháza. A kerek évforduló kapcsán az irattárban fellelt elsődleges források alapján mutatjuk be történetét a korai előzményektől egészen a legnehezebb évekig, amikor is a kommunista államhatalom igyekezett kizárni a nem mindennapi munkával készült épületet. A fennmaradt dokumentumok mennyiség és minőség dolgában is figyelemre méltók, hiszen olyan részletekbe avatnak be minket, amelyek korábban nem voltak ismertek a nagyközönség számára, így bízunk benne, hogy írásunk mind részletgazdagság, mind a történeti hűség tekintetében tud új információkkal szolgálni az Olvasó számára.

A régebbi időket illetően érdekes és figyelemreméltó írásos emlék maradt ránk alig száz évvel az újrateremtést követően, egészen pontosan 1817. Szent György hava [ti. április] 29-i datálással. Ekkor Kelemen György mezővárosi bíró, Leska István evangélikus lelképásztor, Jeszenszky József magyar tanító és prédikátor, Krnuch József rector és a fiúgyermek tanítója, Baross József magyar kántor és a leányok tanítója, valamint Fekete János mezővárosi jegyző levelet fogalmaztak a földesuraknak, s a napjainkban rendelkezésre álló forrásanyagot áttekintve, ebben az írásban esett szó először a gyülekezet hön áhitott második templomáról. „[...] *Annak tekintetéből, hogy naponként nőttön nő népességünk, mely máris hatezer lelkeket könnyen meghalad, az illendő Isteni tételben és annak rendes kiszolgáltatásában idővel is akadályunkra lehetne, ha ne talán szaporodásunk a mostan fenn álló evangélikus templomunkon kívül még más evangélikus templomnak építését is meg kívánná, annak a mellette szükséges parókiának helye eleve most ki nem jegyeztetnénk, és az oda állítandó lelképásztor előre is illő segedelmet és subsistentiával [ti. támogatással] fel nem ruháztatnánk, és meg nem ajándékoztatnánk, a tisztelt família, kegyes földesurunk jövőben építendő evangélikus templomnak, és melléje való parókiának szánt helyül a városházának sorába a piacra néző helyen [...].*”¹

Az esemény háttérrel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy ugyanebben az esztendőben a város földesurai [ti. a Wattyay-család örökösei, a Teleki, Okolicsányi-, Kubinyi- és Soós-családok] osztálygyejez-

Az Evangélikus Imaház napjainkban (Turán István felvétele)

ségre [ti. birtokfelosztás] léptek egymással, majd bőkezű adományokban részesítették a már több mint hatezer lelket számláló Kiskőröst, valamint annak evangélikus és római katolikus egyházait is. Ebben az időszakban már egyre inkább megjelentek azok az igények, miszerint a növekvő településen a szlovák mellett a magyar nyelv ismeretére is nagyobb szükség lenne. Mivel pedig a várost alapító szlovákságnak már volt egy temploma, ezért a fent említett második templom a magyar egyházhoz tartozott volna, tisztán magyar nyelvű istentiszteletekkel. A levél emellett megadja az építeni kívánt templom-épület helyét is, a Városháza sorában jelölte meg úgy, hogy a piactérre nézzen. Ugyan az eredeti terv sohasem valósult meg, az igény a későbbi évtizedekben is megmaradt, 1835-36-ban pedig végül erre a területre építették fel az Ágostai Hitvallású Evangélikus Népiskolát, ismertebb nevén a Csöngös iskolát, amely 1965-ös elbontásáig Kiskőrös egyik legszebb klasszicista stílusú épülete volt. A kiskőrösi magyar és szlovák egyház vezetése ugyanis belátta, hogy abban az időben az iskolaépítés sokkal fontosabb tényező volt, ezért a magyarok átadták a templomnak szánt telket azzal a feltétellel, hogy az istentiszteletek nyelve a meglévő templomban ezentúl minden harmadik vasárnap a

magyar legyen.² Mindez természetesen nem tekinthető a mai imaház közvetlen előzményének, azonban egyrészt, mint érdekesség kívánczított ide, másrészt, mint majd látni fogjuk, a későbbiekben még nagyon is fontos szerep fog jutni ennek a történetnek.

Akkor tehát melyik az a legkorábbi dátum, amelyet elfogadhatunk az épület megvalósulásának kezdeteként? Egy jóval közelebbi időpontot kell megjelölnünk, egészen pontosan 1933-at. Ez év októberében, Luther Márton születésének 450. évfordulóján vetődött fel a gondolat a gyülekezetben, hogy a reformátor emlékezete előtt tisztelegve egy 'Luther-házat' építenének fel, elsősorban a hívek adományaiból. A gyűjtés lassan, de jól haladt, Dedinszky Gyula és Hulvej (Rözse) István lelkészek idejében az egyházközség egyébként is sikeres éveket tudhatott magáénak, így 1939-re már akkora összeg gyűlt össze, hogy ebből megvásároltak több mint 150 000 darab téglát az építkezés céljára. Az ekkoriban gyülekezeti házként emlegetett épület tervezése és az építőanyagok felhalmozása tovább zajlott, ám az 1941-es esztendőben egy előre nem látott szörnyű tragédia bizonytalan időre elodázta az építkezés megkezdését. Február 17-én ugyanis a megáradt Duna Apostagnál áttörte a gátat, a száguldó víztömeg pedig elöntötte az egész

¹ Eredeti példány írógéppel átirat változata: Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség Irattára, 1947-es iratok csomója. Nyomatásban a teljes levelet közli Bella Tibor Zoltán, In: Bella Tibor Zoltán-Szedmák Tamás-Turán István: Kiskőrös története, Kiskőrös Kultúrájáért Egyesület, 2018, 82. o.

² Uo. 83. o.

vidéket, a szomszédos Akasztót súlyos károk érték, de belvíz formájában Kiskőröst is kritikusan érintette. Mivel a lakóházak döntő része ekkoriban még alappal nem rendelkező vert falú, esetleg vályogtéglából készült egyenes parasztház volt, ezért az összedőlés veszélye sok tulajdonos szeme előtt ott lebegett. A probléma, még ha nem is ilyen súlyos, de már január hónapban fennállt, ezért Kiskőrös község képviselőtestülete határozattal kereste meg Kiss György evangélikus lelkészt, hogy a gyülekezet birtokában levő téglákat visszafizetés terhe mellett kölcsönadni szíveskedjenek kárenyhítés céljából. Az egyháztanács ekkor, bizonyos feltételek mellett, 130 000 darab nagyméretű téglakölcsönzéséről döntött.³ Azonban a vízhelyzet február hónapra már válságosra fordult. Hogy a károkat minél előbb enyhíteni tudják, az iparügyi miniszter 8100/1941. sz. rendeletére hivatkozva Endre László, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja február 13-án elrendelte a felhalmozott téglakészletek zárolását: „[...] az ily módon lefoglalható téglakészlet kizárólag az ár és belvíz által megrongált, vagy romba dől lakóépületek javítására illetőleg helyreállítására használható fel.”⁴ Erre a döntésre hivatkozott dr. Szelényi Károly tb. [ti. tiszteletbeli, tkp. helyettes] főszolgabíró, illetve Varga Sándor községi főjegyző, amikor a gátszakadás napján már kötelező jelleggel lefoglalta a gyülekezet építőanyag-készletét, hogy az árvízkárosultakon minél előbb segíteni lehessen.⁵ Ez az intézkedés mindenképpen nemes célt szolgált, de az imaházépítést így újabb évekre el kellett halasztani. Ezek után mintegy befektetésként a befolyt kártalanítási összegből és a hívek adományaiból az egyházközség március hónapban megvásárolta Tibold Frigyes vagyonos budapesti kereskedő úri lakát és a hozzá tartozó 25 hold területet a csengődi határban.⁶

Az 1943-as éves lelkészi jelentésben a következő sorokat találjuk az aktuális állapotokról: „[...] A gyülekezeti ház építési munkálatait is lehetetlen megkezdeni. Arra törekszünk pedig, hogy ez alapján vagyont lehetőleg építési anyagokba fektessük. Mindez idáig azonban csak az esetleg szükséges szarufák biztosítása sikerült.”⁷ Fontos megjegyeznünk, hogy a kiskőrösi gyülekezetnek a háborús években számos próbát kellett

kiállnia, azonban az új igazgatólelkész, dr. Murányi György határozott fellépése megmentette őket és a települést a szétszóródástól. Nemcsak hogy nem tartották meg a Szálasi-kabinet 1944-es kiűritési parancsát, de templomrenoválásba is fogtak, amelyet 1946-ra sikerült befejezni. Ugyanebben az évben a földreform során az egyház, a lelkészek és a kántorok javadalmi birtokait majdnem teljes egészében kiosztották, így bevételeik jelentősen visszaestek. 1948-ban az iskolák államosításával az épületek mellett elvesztették tanerejüket és kántoraikat is.

Dedinszky Gyula és Hulvej (Rözse) István lelkészek a harmincas években (PSVK HGY)

Felépül az Imaház

Ám térjünk vissza egy pillanatra a Tibold-kastélyként is emlegetett úri lakhoz, amely a háborús évek alatt, majd azt követően is több célt szolgált. 1944 és 1947 között árvaház működött benne, ahol a háború és a front átvonulása következtében szülők nélkül maradt gyermekek ellátását biztosította az egyház. A működtetést az Országos Luther Szövetség végezte, akik számára a kiskőrösi evangélikusok évi 1 pengő névle-

ges bérért átadták az épületet. Az árvaház felszámolása után néhány termet a Csengődi Evangélikus Gyülekezet kapott meg, akik imaháznak és iskolának használták. Zoltán László lelkész ugyan több levélben is próbálta néhány helyiség megmaradását elérni (egy végül meg is maradhatott) az egyre növekvő közösség és az iskolások számára, azonban 1947 októberében a kiskőrösi egyház bontási kérelmet adott be a Járási Főjegyzői Hivatalhoz. „[...] Köztudomású, hogy ezt az épületet, a hozzá tartozó néhány hold földdel együtt egyházközségünk „Gyülekezeti Ház” alapja vásárolta meg akkor, amikor az építésünkhöz rendelkezésre álló téglákat az árvízveszedelemben került házak megmentésére átadtuk. Gyülekezetünk most úgy döntött, hogy az elkövetkező szabadság évre felépíti a Gyülekezeti Házat, s ezért a Tibold-kastélyt lebontva, annak anyagát is beépíti.”⁸ Csupán érdekességként megemlíthető, hogy a kiskőrösi lelkészekben ekkor már az is felmerülhetett, hogy a hivatalos szervek lefoglalhatják az épületet egyéb célokra, erre utal legalábbis az egyik magánlevél, amelyben a következő megjegyzés található: „[...] Mert közben attól is tartunk, hogy valami „Veress Péter” Népi Kollégium létesül benne a haza és mindannyiunk dicsőségére!”⁹

December elejére elkészültek az új imaház első tervei Ruttkay-Miklán Ödön budapesti építész jóvoltából. A végül megvalósult épülethez képest ez a terv jóval több megoldást tartalmazott: nagyobb méretű és jóval beépítettebb lett volna. Sőt, Ponicsán Imre lelkész visszaemlékezése szerint eredetileg még egy mozigép terem is szoba került, azonban erről igen hamar lemondtak. Az emeleten alakították volna ki egy segédlelkészlakást, továbbá az igazgatólelkészi hivatal mellett külön helyiséget kapott volna az 1908 óta működő evangélikus nőegylet, valamint a Keresztyén Ifjúsági Egyesület is.¹⁰ Előbbi azonban több más egyházi szervezettel együtt még ebben az évben betiltotta a Kiskőrösön tartózkodó Mihail Lenko szovjet alezredes, utóbbi nem várva be a hasonló döntést, a következő évben önmagát oszlatta fel. Emellett pedig a szűkösebb anyagi lehetőségek sem tették lehetővé, hogy az építkezés így, ebben a formában valósuljon meg.¹¹

A hatósági engedély birtokában, 1948 márciusában a csengődi földterületet elad-

³ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1941-es iratok csomója, 422/1941 számon iktatott dokumentum

⁴ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1941-es iratok csomója, 637/1941 számon iktatott dokumentum

⁵ Uo.

⁶ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1941-es iratok csomója, 828/1941 számon iktatott dokumentum. Az ingatlan közel volt a mai 5301 számú, Kecskemétre menő úthoz, érdekesség, de a határrészt ma is Tiboldnak hívják.

⁷ Lelkészi jelentés a Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség 1943. évi életéről. Forrás: Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1943-as iratok csomója

⁸ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1947-es iratok csomója, 272/1947 számon iktatott dokumentum

⁹ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1947-es iratok csomója, aláírás és iktatószám nélkül, 1947. VII. 31-i dátummal

¹⁰ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1947-es iratok csomója, az imaház eredeti tervei

¹¹ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1947-es iratok csomója, 51/1947 számon iktatott dokumentum

Épül az evangélikus imaház 1948-ban (Dúl László felvétele)

ták, a Tibold úri lakot pedig elbontották (egy helyiségét meghagyták a helyi iskolás gyermekek részére), anyagát Kiskőrösre szállították, április 6-án pedig megkezdődhetett a várva várt munka dr. Murányi György igazgatólelkész irányításával. Az alapozás és az építkezés is szépen haladt, ám a csengődi 'kastély' épületanyaga csupán az új imaház felére volt elegendő, a másik felét a hívek adományaiból vásárolták meg, amelyet igen rövid idő alatt sikerült összeadniuk.¹² Maga az építés is a gyülekezet tagjainak aktív közreműködésével, igazi társadalmi munkában valósult meg: „[...] megépíthettük [...] 800 személyt befogadó Imaházunkat. Egy év leforgása alatt ezt a tervünket megvalósítani Isten megengedte, úgyhogy ma már áll, s Pünkösdre a templomunkban és az Imaházunkban egyszerre tarthatunk istentiszteletet, mivel a templomunk kicsinek bizonyult a hívek befogadására.”¹³ Ám ahhoz, hogy elkészüljön, még sok munka várt a gyülekezeti tagokra. A nagytermet már használhatták, ám a Lé-

lek üzenete című pünkösdi levélben az egyházi vezetés további segítséget kért tőlük: „[...] Új oltárunk feldíszítését, oltárterítők készítését versengve vállalják már híveink. De nem csak ez kell! Hatalmas függöny kellene a templomba épített előadói emelvény elé. Legalább 300-400 széket kell még beszerezniünk, szeretetvendégségek asztalait elkészíttetni. És azután, ha minden szépen kész van belül, hozzá akarunk fogni a külső vakoláshoz, hogy szépüljön községünk legszebb díszlehesse hatalmas épületünk.”¹⁴ A belső munkálatok nagyjából tehát elkészültek, ám a vakolás és a színezés még sokáig váratott magára, erre anyagi és egyéb okok miatt csupán 1957-ben került sor. Felszentelése sem történt meg, ellenben dr. Murányi György esperesi minőségében engedélyezte az egyházközség számára a használatba vételt.¹⁵

Az imaház mondhatni 'megnyitó rendezvényére' 1949. június 26-án, vasárnap este 9 órakor került sor. Az Üzennek az ünnepek című vallásos estélyen a teológiai jellegű

beszélgetés mellett fellépett a gyülekezet vegyeskara és a gyermekek színjátszó csoportja is. Az est során felajánlott adományokat a hívek az épület befejezésére szánták volna, ám nem is sejtették, hogy a következő évben micsoda küzdelem vár rájuk, hogy egyáltalán megmaradhasson nekik abban a funkcióban, amiben épült: gyülekezeti imaháznak.¹⁶

Államosítási kísérletek

Dr. Murányi Györgyöt 1948-ban a Pest-megyei Alsó Egyházmegye esperesévé választották, a kiskőrösi lelkészek közül ő viselt először ilyen magas egyházi hivatalt. A sors azonban úgy hozta, hogy ebben a minőségben nem teljesíthetett hosszú ideig szolgálatot. Mivel személyes jó barátságot ápolt az időközben letartóztatott Ordass Lajos püspökkel, valamint az egyházi és világi fórumokon is többször szembehelyezkedett a kiépülő kommunista diktatúra intézkedéseivel, csupán idő kérdése volt a nyílt konfrontáció, amely 1950-ben be is következett.

¹² Második Templomunk. In: A Lélek üzenete, Pünkösdi levél a Kiskőrösi Evangélikus Gyülekezet híveihez, 1949, 5-6. o. továbbá: Lupták György: Ötvenéves az Imaház Kiskőrösön. In: Evangélikus Élet, 1999. június 27. 1. o.

¹³ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1949-es iratok csomója, 122/1949 számon iktatott dokumentum

¹⁴ Második Templomunk. In: A Lélek üzenete, Pünkösdi levél a Kiskőrösi Evangélikus Gyülekezet híveihez, 1949, 5. o.

¹⁵ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1957-es iratok csomója, 183/1957 számon iktatott dokumentum

¹⁶ Üzennek az ünnepek, a rendezvény plakátja. Forrás: Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1949-es iratok csomója

A sztálini típusú rendszer több 'fronton' is harcot hirdetett az általa csak klerikális reakciónak nevezett egyházakkal szemben. Kiskőrösön két irányból is támadás érkezett a legnagyobb lélekszámú egyházközösség, az evangélikusok ellen. Egyrésztől dr. Murányi Györgyöt a Rákosi-rendszeret kiszolgáló új püspök, Dezséry László felfüggesztette állásából, s nem volt hajlandó visszahelyezni, csak abban az esetben, ha minden magasabb egyházi tisztségéről lemondott. Miután ez megtörtént, a volt esperes nyugdíjba vonulásáig csupán lelkészként szolgálhatta gyülekezetét, soha többé nem léphetett felsőbb pozícióba. Esperesi tisztségében a soltvadkerti Sikter András, igazgatólelkészi minőségben lelkésztársa, Ponicsán Imre váltotta fel.¹⁷

Másrésztől a nemrég elkészült második templomot, vagyis az imaházat próbálták meg államosítani 1950-ben, két alkalommal is. Az első kísérletre május hónapban került sor ekkor a Kiskőrösi Magyar Ifjúság Népi Szövetsége (MINSZ) Járási Titkársága próbálta meg az akkori szóhasználatnál élve 'kiigényelni'. Az okok között szerepelt, hogy tágas méretei miatt alkalmas lenne ifjúsági színháznak, továbbá arra hivatkoztak, hogy az épületet a KIE építette saját vagyonából, valamint ugyanők használják is. Ponicsán Imre igazgatólelkész, tájékozódva a lehetőségekről, egyenesen a Vallás és Közoktatásügyi Miniszterhez címezte fellebbezését, tiltakozva az államosító intézkedés ellen. Kiemelte, hogy a Kiskőrösi KIE 1948 végén határozatlanul feloszlatta magát, az imaház pedig csak 1949 pünkösdjére készült el, tehát nem igaz, hogy most is ez a szervezet használná. Továbbá kiemelte, hogy „[...] a KIE a múltban mindössze 20-25 taggal működött. Az önként megajánlott 50 filléres tagdíjak sem folytak be, úgyhogy az ifjúság villanyszámláját az egyházközösség gondnoki hivatalának kellett rendeznie több ízben. Mindebből következik, hogy az egyesület, mint olyan számításba sem jöhet a több, mint 300.000 forintos Imaház építésénél még csak mint terhetet viselő sem, nehogy mint építető egyesület.”¹⁸ Emellett a mintegy 10 000 főt számláló gyülekezetel kapcsolatban zárszóként azt is megemlítette, hogy „[...] talán nem is szükséges vázolni az érzést, amely életre kelne a nagy gyülekezet minden tagjában, akik valamennyien vagy két kezük munkájával, vagy anyagi áldozatok vállalásával építették fel az Imaházat, amit ma igazán evangélikus

¹⁷ Dr. Murányi György leváltásáról lásd: az ellene lefolytatott vizsgálat iratanyaga az 1950-es iratok csomójában. Az igazgatólelkészi pozíciót ebben az időben (normál esetben) 3 évente váltotta egymás között a két lelkész.

¹⁸ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközösség irattára, 1950-es iratok csomója, 90/1950 számon iktatott dokumentum

¹⁹ A Magyarországi Evangélikus Egyház és a Magyar Állam között létrejött egyezmény 1948. december 14-én. Tkp. kényszeregyezmény, a kommunista állam ezen keresztül igyekezett minél jobban beleszólni az egyház belső életébe, kiszorítani a közéletből.

²⁰ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközösség irattára, 1950-es iratok csomója, 90/1950 számon iktatott dokumentum

²¹ Uo. 673/1950 számon iktatott dokumentum

1949. június 26.

„Üzennek az ünnepek”

A kiskőrösi evangélikus gyülekezet tagjainak s a Gyülekezet Vegyeskarának közreműködésével bemutatásra kerülő

Vallásos est az új Imaházban

az Imaház továbbépítése és berendezése javára, vasárnap este pontosan fél 9 órai kezdettel.

Ismertetés.

Ez a vallásos est nem színdarab, hanem imádsággal készített bemutatás annak, hogy mit üzen nekünk az Ur egyházi esztendőnk ünnepein keresztül Igéjében és énekeiben evangélikus anyaszentegyházunk Igaz tanításai szerint.

Minden evangélikus embernek tudnia kell,

hogy csaknem kétezer év óta a polgári esztendő napjai és hónapjai mellett, mi keresztények az egyházi esztendő rendje szerint ünnepeket tartunk.

hogy az ünnepek mindegyikének óráidő óta megvan az elrendelt Igéje. Az ünnepek Igéit és mondanivalóját ismerjük is mindnyájan, akik az egyházban élünk és szeretjük templomunkat. Minden évben örömmel várjuk, hogy átvegyük Isten adatait, kegyességét, óvét, újét, útkeresztjét, nagyapóit, húsvétit, áldorészűőrlőket és pünkösdöt Istenről és a reformáció tanítását.

De a vasárnapok üzenetét sokan nem ismerik.

Az „Üzennek az ünnepek” erre is megtanít. Megtanít arra, hogy bővíti és husvét utáni vasárnapjaink napárán jellel neve nem más, mint latin nyelvű kezdőszava a vasárnap Igéjének.

Azért olvasd el testvér most ezeket az Igéket.

Igy üzennek a vasárnapok:

Böjtkben: **Invokavit.** Segítséget hív engem, ezért meghallgatom Őt. 91. Zsoltár 15. verse ez!

Reminiscere. Emlékezzél meg Uram irgalmasságodról. A 25. Zsoltár 6. verse ez!

Oculi. Szemeim mindenha az Urra néznek. A 25. Zsoltár 15. verse ez!

Lecture. Örüljétek, akik Őt szerették. Esatás. 66. fejelet. 10. verse ez!

Judica. Itélj meg engem, ó Isten. A 43. Zsoltár 1. verse ez.

Husvét után: **Quasi modogeniti.** Mimi most születetek, ti is! hamisítatlan lej után vagyakozatok! I. Peter 2. fejelet 2. verse ez!

Misericordias Domini. Az Úrnak kegyelmességét hadd énekeljem örökké. A 88. Zsoltár 2. verse ez!

Jubilate. Örvendez Istennek te egész föld. A 66. Zsoltár 1. verse ez!

Cantate. Énekeljétek az Úrnak új éneket. A 98. Zsoltár 1. verse ez!

Rogate. Imádkozatok!

Exaudi. Halld meg Uram hangomat. A 27. Zsoltár 7. verse ez!

De jó, ha tudod azt is,

hogy templomunk oltárán nem véletlenül és nem a magunk akarata szerint változik meg az oltárterület színe. Minden ünnepek az ősi egyház ideje óta kijelölt színei vannak. Az „Üzennek az ünnepek” megtanít e színek ismeretére is.

Gyülekezeti énekeink

pedig nem csak az években különböznek egymástól az ünnepek rendje szerint, hanem dallamban is. Ezért az „Üzennek az ünnepek” előadása során VEGYESKARUNK az ünnepek megfelelő énekei számokat ad elő.

Kérünk testvér! Pontosán fél 9 órára legyél Imaházunkban, mert az estet istentisztelettel kezdjük és pontosan beharangozunk! Az Imaház továbbépítésére és az előkészület sok költségre offertóriumot kérünk akár üli, akár állóhelyet foglalsz el. De ne fillérek elhelyezésére gondolj! Legyen ez az este az Imaházért való újabb áldozatod alkalma is!

Erős vár a mi Istenünk!

42400008 HÍVÓKÖRÖSI

Meghívó az imaház megnyitórendezvényére
(Kiskőrösi Evangélikus Egyházközösség irattára)

népünk kizárólag a sajátjának vall. Az emelvényel is ellátott Imaház igencsak alkalmas arra, hogy az "Egyezmény"-ben¹⁹ biztosított belmissziói munka minden ágát végezze az egyházközösség.²⁰ Az ügy további részleteiről érdemi információval nem rendelkezünk, azonban Ponicsán Imre érvei bizonyára volt foganatjuk, hiszen augusztus 8-án dr. Reök Iván egyetemes felügyelő arról tájékoztatta az igazgatólelkészt, hogy Kemény Lajos püs-

pókhelyettes, Darvas József vallás és közoktatásügyi miniszter valamint Zöld Sándor belügyminiszter közbenjárásával az épületet a Bács-kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága az „[...] igénybevétel alól mentesítette”.²¹

A végleges döntés előtt azonban az ügy túlnőtt a hagyományos diplomáciai csatornákon, és a kiskőrösi evangélikus egyház elleni támadás kiteljesedett. Június 7-én határozat

érkezett a Járási Főjegyzői Hivatalból, miszerint az imaháznak építési engedélye ugyan volt, ám a befejezést követően csak az imateremre kértek használatbavételi engedélyt. A dokumentumban felszólították az egyhá-

*teménnyel csalják be a papok a kultúrházban tartott misére (sic!).*²⁴

Habár az augusztus 8-i kedvező döntés után a kedélyek némiképp csillapodtak, a kiskőrösi evangélikusok mindössze három

ben Fülöp Gyula tanácselnök²⁵ kifejtette, hogy az evangélikus 'kultúrházat' kiatalja a honvédség számára, tiszti klub céljaira. „[...] A kiutalt épület kultúrház céljára épült, ezért Dolgozó Népünk gyermekei céljára, akik a Honvédségnél vannak, kulturális életük fejlesztésére megfelel. [...] Az Ev. egyház ezen épületet az építkezés teljes befejezésének meg nem történte miatt teljes egészében nem használja, az ifjúsági termet pedig egyesületben nem működő, alapszabállyal nem rendelkező szervezet összehívására használja fel időnkint, tehát az épületet és annak egyes részeit vagy nem használják, vagy rendeltetéstől eltérő célra használják. Viszont a Honvédség kulturális élete helyiség hiányában ez idáig nem volt kifejthető.”²⁶

Egy nappal később a déli órákban megjelent a helyőrség megbízottja, és a döntés értelmében a homlokzaton található keresztet leszereltette, ezután a nagyteremben helyezték biztonságba. Az oltár és a szószék kegyszereit átadta a lelkészeknek, ezek után pedig kulcsra zárta az épületet, a kulcsokat pedig magánál tartva távozott. A határozat kézhezvétele után két nappal a kiskőrösi evangélikusok küldöttsége Budapestre utazott a püspöki hivatalba. Dr. Murányi György és Ponicsán Imre lelkészek mellett

Üzennek az ünnepek, színjátszó csoport előadása az imaház megnyitóján 1949. június 26-án (Kiss László gyűjtése)

zi vezetést, hogy 60 napon belül be kell vakolniuk az épületet, ellenkező esetben nem kaphatnak teljes használati jogot.²² Ponicsán Imre a határozatra válaszul leírta, hogy azért csupán a nagyteremre igényeltek engedélyt, mivel a többi helyiség padlók, illetve festés híján akkor még nem készültek el, azóta is csak egyet sikerült befejezni, ennek a kérelmét a válaszhoz csatolta. Kiemelte, hogy maga az építkezés még nem fejeződött be, csak szünetel, s bár a vakoláshoz szükséges építőanyagokra az igénylést az egyház már leadta, eddig még nem sikerült hozzájutniuk, ezért kérte a hivatalt, hogy a hatvan napos határidőtől tekintsen el.²³

Június végére hirtelen a pártsajtót is elkezdte foglalkoztatni az épület funkciója, a Bácskiskunmegyei Népújság-ban egy rövid összeállításban emlékeztek meg róla, hogy „[...] Kiskőrösön az egyház kultúrházában még néhány hónappal azelőtt csak kultúrtesztet tartottak. A közelmúltban itt bevezették az istentiszteletet. Az egyházi reakciónak az a célja, hogy az ifjúságot, amely kultúrházban szívesebben jelenik meg, mint a templomban, teljesen megfertőzze reakciós eszméivel. Amint hírlik, a gyerekeket cukorkával és sü-

Ordass Lajos püspök az imaházban 1957-ben dr. Murányi György és Ponicsán Imre lelkészek, továbbá presbiterek társaságában (Suba György gyűjtése)

hónapig érezhették biztonságban gyülekezeti házukat. November 22-én újabb határozat érkezett a Kiskőrösi Járási Tanácstól, amely-

ott volt Turán Pál gondnok, Kuti Pál községi tanácsstag, és Temesi Mihály egyháztags is. Miután kifejtették érkezésük okát, a püspö-

²² Uo. 120/1950 számon iktatott dokumentum

²³ Uo. 148/1950 számon iktatott dokumentum

²⁴ Bácskiskunmegyei Népújság, 1950. június 23. 5. o.

²⁵ Fülöp Gyulát és társait 1953-ban koncepció perben ítélték kemény börtönövékre, miután 'kiderült' róla, hogy sötét múltú horthysta tiszt és kulák is volt, aki ebben a minőségben első ellenségként tevékenykedett.

²⁶ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1950-es iratok csomója, 327-103/1-1950 számon iktatott véghatározat

Talajjegyvetési munkák az ötvenes évek végén a templom és az imaház környezetében (PSVK HGY)

ki hivatal dolgozói jegyzőkönyvet vettek fel, ebben pedig részletesen megörökítették tiltakozó jegyzéküket az imaház államosítása ellen. Kiemelték, hogy a nevezett 'kultúrház' voltaképpen imaház, kulturális szerepet önmagában sohasem töltött be, ellenben „[...] a több mint 10 ezer fős homogén evangélikus gyülekezet [...] számára meglévő temploma kicsinek bizonyult. Ezért a gyülekezet már 1817 óta jegyzőkönyvi bizonyágok szerint tervezi a második templom felépítését.”²⁷ A cikk elején hivatkozott 1817-ből származó dokumentum tehát újra előkerült, egy nem várt időszakban, mintegy legitimáló funkcióval. Azonban a küldöttség tagjai azt is kiemelték, hogy az 1949-ben használatba vett imaház valóban ebben a minőségben létezik: „[...] van és volt minden vasárnap két istentisztelet, minden vasárnap este úrvacsoraosztás, bibliaóra, imaóra, és hétköznapi istentiszteletek.”²⁸ Az érvelés során azonban

leginkább a jegyzőkönyv utolsó pontjára érdemes felfigyelnünk. Itt ugyanis arról nyilatkoztak a tagok, hogy bár ők is, és valószínűleg minden kiskőrösi örül a katonaság érkezésének és az új laktanya felépülésének, mégis ha megtörténne az imaház elvétele, akkor féltő, hogy a nagy létszámú gyülekezet tagjai nem a járási tanácsot, hanem a néphadsereget és az ide érkező katonákat hibáztatnák a sajátjuknak vallott épület elvételeért. Ez pedig már a kezdet kezdetén rossz érzéseket és még rosszabb kapcsolatot eredményezne a lakosság és a honvédek között.²⁹

Dezséry László bányakerületi püspök távolléte után visszatérve ebben az ügyben a kiskőrösi evangélikusok mellé állt. November 28-án személyesen találkozott Farkas Mihály honvédelmi miniszterrel, hogy tárgyaljon vele a kialakult helyzetről. Ponicsán Imrénének címzett levelében erről számolt be: „[...] Nagytiszteletű igazgatólelkész úr! A

mai napon sikerült beszélnem Farkas Mihály honvédelmi miniszter úrral a kiskőrösi imaház honvéd tiszti club céljaira való igénybevételeéről. A miniszter feltárta a katonai szükségletet és felhívta egyházunkat arra, hogy igyekezzünk tárgyilagosan megvizsgálni azt a kérdést, hogy Kiskőrösön imaházat lehetne-e könnyebben más helyen vagy honvéd tiszti klubot. Kifejeztem, hogy egyházunk teljes megértéssel van a honvédség szükségleteire vonatkozóan s ezt a helyi lelkészek illetékes helyeken ki is fejezték. Feltártam azonban azt is, hogy az 1948-ban épített imaház igénybevétele a lakosság körében visszatetszést szülhetne annak ellenére, hogy egyházunk hivatalosai Kiskőrösön is, és egyházkerületünkénél is azon igyekeznek, hogy ebben a kérdésben semmiképpen szembe ne kerüljön az egyház és a honvédség. Farkas Mihály honvédelmi miniszter beszélgetésünk végén felhatalmazott a következők közlésére: „Tessék velük közölni,

²⁷ Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség irattára, 1950-es iratok csomója, 351/1950 számon iktatott dokumentum

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

hogy velem beszélt és intézkedem oly módon, hogy az imaházat ne bántsák.”³⁰

Farkas Mihály tehát kegyet gyakorolt. Mindenképpen érdemes megemlítenünk, hogy Dezséry László november 29-én a Kiskőrösi Járási Tanács Végrehajtó Bizottságához címzett levelében, amelyben tájékoztatta őket a tárgyalások eredményéről, maga is a 'ne bántsák' formulát használta egy hivatalos dokumentumban.³¹ Egy másik iratból tudjuk, hogy Fülöp Gyula járási tanácselnök még ezután is kivárt, csupán akkor lett volna hajlandó törölni az épület 'kiutalását', amint a honvédségtől erről értesítést kapott.³²

Erre azonban már nem volt szükség, ugyanis december 1-én, 14 órakor végül pont került az ügy végére. A helyőrségtől megérkezett Jaskovszky István főhadnagy az imaház kulcsaival, és hivatalosan is visszaadta azokat a kiskőrösi gyülekezeti vezetésének. A keresztet ezek után újra felszerelték rendeltetési helyére, majd a hívek a következő napokban gyülekezeti alkalmakat is régi-új imaházukban tarthattak. Habár az elkövetkező években még jó néhány megpróbáltatás várt az egyházközségre, ezek mértékben és jelentőségben is jóval elmaradnak a fent vázoltaktól. 1957-ben aztán megkezdődhetett a 'Második Templom' külső vakolása, majd az évtized végén a környékét egészen a régi templomépületig feltöltötték, később parkosították. A Kádár-korban a Káldy Zoltán püspök-elnök ugyan ellentmondást nem tűrően irányította egyházát, feltétlenül eleget téve az 1948-as egyezmény pontjainak, mégis a kiskőrösi gyülekezet a korábbi évekhez képest viszonylagos nyugalomban tölthette napjait. Ez igaz mind a hitéletre, de igaz az egyházközség további fejlődésére is. Példának okáért az Állami Egyházügyi Hivatal először ugyan hallani sem akart róla, ám Ponicsán Imre végül kijárta, hogy a hatvanas években Erdőtelken (Zahorán) is felépülhetett egy imaház, illetve 1967 októberében az újratervezés 250. évfordulójához közeledve kívül-belül megújulhatott a templomépület is. Az 1980-as években pedig, akárcsak az imaház, a legszélesebb társadalmi munkával felépültek a lelkészlakások.

A bemutatott történet és a sikeres küzdelmek felidézése egy kissé talán új értelmet adhat a napjainkban is az imaház nagytermének falán található, Pál apostoltól vett idézetnek: „Ha Isten velünk, ki lehet ellenünk?” (Róma 8, 31)

Turán István

³⁰ Uo. 351/1950 számon iktatott dokumentum köteg

³¹ Uo.

³² Uo.

Takáts Antal, a francia huszár

Gróf Bercsényi László Ignác – Bercsényi Miklós kuruc tábornagy egyetlen fia - 1720-ban XV. Lajos francia király engedélyével Rodostóban magyar emigránsokból megszervezte a nevét viselő önálló francia huszárezredet. Az első csatlakozók a török földre menekült kuruc emigránsokból kerültek ki, de voltak olyanok is, akik egyenesen Magyarországról szöktek török földre, hogy beléphessenek a francia huszárezredbe: 1728-ig a 231csatlakozott főből 182 leendő katona léphetett be így a Bercsényi-huszárokhoz. 1733-tól megnőtt azon katonák száma, akik Habsburg szolgálatból szöktek át a franciákhoz, és valószínűleg így kerülhetett Takáts Antal is a Bercsényi-huszárok közé. Belépésekor azt jegyezték fel róla, hogy Csengődön született 1720-ban, Csengőd azonban ebben az időszakban nem volt állandóan lakott hely.

Pest megye 1728-as regnicoláris összeírása szerint a kiskőrösiek bérelték a kalocsai érsektől Csengőd és Demeter pusztákat évi 275 forintért legeltetés céljából. Ezek a területeken 300 szarvasmarhát és 50 lovat tartottak gulyások és csikósok felügyelete mellett télen és nyáron. A nevezett Takáts Antal így biztosan a Kiskőröst újra benépesítő egyik családból származhatott. A megtelepedés első szakaszában az egyik fő gazdálkodási ág az állattenyésztés volt, Takáts Antal édesapja is valószínűleg állatokkal foglalkozhatott. Mivel az év nagy részét a pusztákon töltötte, a családja is vele élhetett az akkoriban kialakításra kerülő szállásokon. A kiskőrösi evangélikus anyakönyveket 1720-tól kezdte vezetni az első evangélikus lelkész, Bartholomaeidesz Ádám, ám az ebben az évben születettek között nem jegyezték fel ezt a nevet a kiskőrösi anyakönyvbe. Vagy a sok munka miatt nem értek rá bejenni a faluba, vagy egyszerűen nem értesültek róla, hogy állandó lelkész érkezett Kiskőrösre, aki el tudja végezni a keresztelést.

Ebben az időszakban csak egy Takács (Tkacs) család élt Kiskőrösön. Bizonyosan ebbe a családba születhetett a későbbi huszár 1720-ban. Az apja Takács Tamás volt, akinek a neve először 1722. január 5-én bukkan fel az anyakönyvben, amikor keresztülőként jegyezték be. 1722. április 4-én Takács Tamásnak és feleségének, Zsuzsannának lánya született, Anna. A családnak 1724. január 21-én egy újabb gyermeke született, Pál. 1725. januárjának végén újabb gyermekáldásnak örülhettek a szülők, Zsuzsanna asszonynak ikrei születtek: Ádám és Éva. 1728. november 16-án újabb ikrekkel gyarapodott a család: Tamás és János látta meg a napvilágot. Érdekes, hogy a gyerekek keresztzülei szinte ugyanazok a személyek voltak: Varga

Francia lovas huszár (Internet)

Judit, Lomiansky Anna, Fekete Mária, Fekete János, Kis György, Skolnik Mária, és Dobrik Zsuzsanna. Az ikreknél keresztülőként szerepelt Szabadka Mária, az első kiskőrösi tanító leánya is. Az ikrek születése okozta öröm nem tartott sokáig, mert Takács Tamás 1728 végén váratlanul meghalt 56 éves korában. Valószínűleg már házas emberként, családosan költözött 1718 környékén Kiskőrösre. A feleségét, Özvegy Takács Tamásné az 1728-as regnicoláris összeírásban feljegyezték, mint szabadon költözködhető jobbágyot, aki két mérőnek megfelelő földet is művelt. Nagyon nehéz lehetett a sorsa egy özvegyasszonynak, akinek sok gyermekéről is gondoskodnia kellett. Antal fiának későbbi sorsáról nagyon keveset tudunk. Az állandó háborúk miatt a Habsburg-kormányzatnak égetően szüksége volt a hadsereg folyamatos feltöltésére. Az újonc létszámokat megkapták a vármegyék, amelyek megpróbálták összefogdosni a katonának való fiatalokat. Így kerülhetett be Takáts Antal is a császári seregbe, majd onnan szökhett át a franciákhoz. 1754-ben Bercsényi László engedélyt kapott arra a francia udvartól, hogy ezredének legénységi állományát 923 főre felemelheti, ennek hatására jelentkezett Takáts Antal a Bercsényi-huszárezredbe, ezt követően 1754 és 1756 között szolgált a francia hadseregben. Ez idő alatt a több helyen is megfordult Franciaországban. 1754-ben a lotaringiai Saint-Mihiel-ben, 1755-ben Richemont-ban, 1756-ban a Liège-beli Vancouleurs-ban állomásozott. Itt már megkezdődtek a háborús előkészületek. Takáts Antaltól több feljegyzés tudomásom szerint nem maradt fenn. Vagy elhalálozott, vagy megelégedte a katonaélettel, s otthagya a hadsereget. Az is lehetséges, hogy hazatért Magyarországra. Az 1757-ben kirobbant háborúban mindenestre már nem vett részt.

Bella Tibor Zoltán

Fáy János kiskőrösi postamester és felesége, Budai Molnár Petronella

A tavasz folyamán többször megfordultam a katolikus temetőben és szomorúan tapasztaltam, hogy számos régi sírt felszámoltak. Tudom, hogy a temető területe nem nagy, ezért szükség van a régi, rokonok által nem megváltott sírok felszámolására, ám az elbontottak között több olyan is volt, ahol az elhunyt meghatározó szerepet töltött be a helyi katolikus közösség és a város életében is. Elég csak megemlítenem a Fridrik (Fridrich), és Majoros családokat vagy Lipovniczky Miklós jegyzőt. Fáy János kiskőrösi postamester sírja is hasonló sorsra jutott, bár a sírköve még a közelben fekszik.

Fáy János sírköve a kiskőrösi katolikus temetőben (Turán István felvétele)

Fáy (Fa, Fá) János Lepsényben született 1841. március 6-án, törvénytelen gyermekként látta meg a napvilágot. Apja Fáy (Fa) Imre földbirtokos, uradalmi ispán, anyja nemes Lampert Anna volt. Az eredeti római katolikus anyakönyvben csak az anyja van feltüntetve, ezért törvénytelenként írták be. Anyját gazdasszonyként tüntették fel, később szakácsnőként szerepelt az iratokban. A két szülő hosszú éveken keresztül vadházasságban élt egymással, több gyermekük is született Lepsényben: Lampert (írták Lámpértnek is) János 1830. február 3-án, Lampert József 1835. március 24-én, Lampert István 1842. november 19-én és Fa Rozália 1853. június 7-én. Rozália megszületése előtt összeházasodtak, így őt már az apja nevével anyakönyvezték. A korábban született gyermekeit is törvényesítette, nevelésükről folyamatosan gondoskodott.

Fáy János iskolai elvégzése után pályát módosított. Már diákként nagy elragadtatással figyelte a színészek életét, így 1861. szeptember 8-án, 20 éves korában ő is beállt közéjük. Elsőrendű vidéki társulatokban játszott, remek énekhangjának köszönhetően a zenés darabokban tenoristaként is szerepelt. 1866-67-ben Miskolcon, 1868-72 között Győrben, 1872-73-ben Székesfehérváron, 1873-74-ben Kolozsváron, 1874-75 között Aradon, végül 1875-76-ban újra Székesfehérváron játszott a színházban. Utazásai köz-

ben ismerkedett meg későbbi feleségével Budai Molnár Petronellával, vagyis Nellyvel. 1876-tól már színházi igazgatói tisztséget is betöltött a szereplések mellett. Direktorként működött: 1876-ban Lengyeltóiban, Marcaliban, Nagyatádon; 1878-ban Kiskunhalason, Bácsalmáson, Palánkán, Somorjám; 1879-ben Dunaszerdahelyen, Galgócon, Érsekújváron, Tatán, Vác, Rozsnyón, Szentgotthárdon; 1880-ban Kiscellen, majd Zalaegerszezen. Itt búcsúzott el a színpadtól végleg 1880. július 17-én, a Nagyapó című darabban.

Ezek után ismét pályát módosított. Postamesternek állt, s Kiskőrösre került. Itt is megmutatkozott szervező képessége, aktívan bekapcsolódott a város életébe. Bálokon színi előadásokon, jótékonyági esteken kamatoztatta tehetségét. 1906. január 6-án hunyt el Kiskőrösön, agyvérzés következtében.

Budai Molnár Petronella Eperjesen született 1840. június 29-én, nemesi családban. Nagyapja, Budai Molnár György evangélikus iskolamester volt a Gömör megyei Hosszósózon. Nagyanyja nemes Jamniczky Mária volt. Apja, Budai Molnár Károly Gömörhosszúsózon született. Iskoláit Lőcsén végezte. 1815-1816-ban az eperjesi jogakadémián tanult, iskolai elvégzése után itt telepedett le. Előbb az evangélikus egyháznál kántor, karmester és iskolamester lett, később táblabíróként is tevékenykedett. Felesége halála után a nagyapja is Eperjesre költözött, s itt halt meg 1828. február 12-én 60 éves korában. Budai Molnár Károly is megházasodott Eperjesen 1819. július 13-án, feleségül vette Horváth Zsuzsannát, Horváth András és Stanislaides Zsuzsanna lányát. A frigyük sajnálatosan nem tartott sokáig, mert Horváth Zsuzsanna egy gyors lefolyású betegség következtében 1820. december 31-én meghalt 22 éves korában. Budai Molnár Károly a gyászév letele után hamarosan újra megházasodott. Feleségül vette Kisler (Kieszler) Karolinát. A frigyükből több gyermek született Eperjesen: Vilmos 1823. december 15-én, ő az 1848-49-es szabadságharc idején hadnagy lett a 9. (kassai veressipkás) honvédszázalójában. A szabadságharc leverése után polgári pályára lépett, nyugalmazott magyar királyi erdőigazgatósági irodavezetőként halt meg Besztercebányán 1900. május 17-án. Második felesége Nyáry Hermin volt. Károly 1825. február 28-án (1826. július 29-én meghalt), Károly 1827. május 5-én. Ő 1843-1845 között az eperjesi jogakadémián tanult, amelynek elvégzése után 1848 júniusában ügyvédi vizsgát tett. 1848. november 4-től honvéd hadbíró tanfolyam hallgatója volt. 1849 tavaszán, esetleg nyarán hadbíró főhadnagy lett a 12. Nádor huszárezrednél. 1850-ben kincstári uradalmi ügyészként helyezkedett el, majd 1856-ban állami pénzügyi fogalmazó lett Pesten. 1867-ben pénzügyigaz-

Budai Molnár Károly főhadnagy (Internet)

gatósági hivatalnok, később titkár, majd osztálytanácsos, végül magyar királyi kincstári jogügyi igazgató volt a pénzügyminisztériumban. Megkapta az uralkodótól a Szent István-rend kiskeresztjét és a Lipót-rend lovagi címét. 1903. október 27-én halt meg. Felesége Strobl Borbála volt. Lánya, Michaela báró Braunecker Armand felesége lett. Albert 1828. március 17-én, Matild Karolina 1832. február 28-án, Petronella 1840. június 29-én és Antónia Karolina 1844. május 21-én született.

Budai Molnár Petronella iskolai elvégzése után, 23 éves korában szintén a színészi életet választotta. 1863. március 1-jén lépett először színpadra, nem sokra rá már kiváló komikának számított. Remek szoprán hangja miatt a zenés darabokban is megállta a helyét. Először Kocsisovszky Jusztin társulatában szerepelt, később megismerkedett leendő férjével, Fáy Jánossal, és rövidesen összekötötték további sorsukat. Az 1860-as évek második felétől már együtt szerepeltek a színpadon, jóban-rosszban kitartottak egymás mellett. Együtt léptek fel 1880-ban utoljára a zalaegerszegi színházban is, majd Kiskőrösre költöztek. Egy lányuk született, Mariska. Ő. 1896. november 10-én kötött házasságot Kiskőrösön ifj. Palkovich Jánossal, aki Dunaharaszttiban élt. Budai Molnár Petronella férje halála után nem sokkal súlyosan megbetegedett. A stájerországi Gratz kórházában gyógykezelték. Ott halt meg 1907. augusztus 16-án. Halála után holttestét Kiskőrösre hozták, s imádott férje mellé temették el.

Források:

Szlovákiai evangélikus anyakönyvek
Magyarországi katolikus anyakönyvek
Halas és Kis-Kőrös 1896.

Schöpflin Aladár (szerk.): Magyar Színművészeti Lexikon 1929-1931

Bona Gábor: Az 1848/49-es szabadságharc tisztikara

Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban

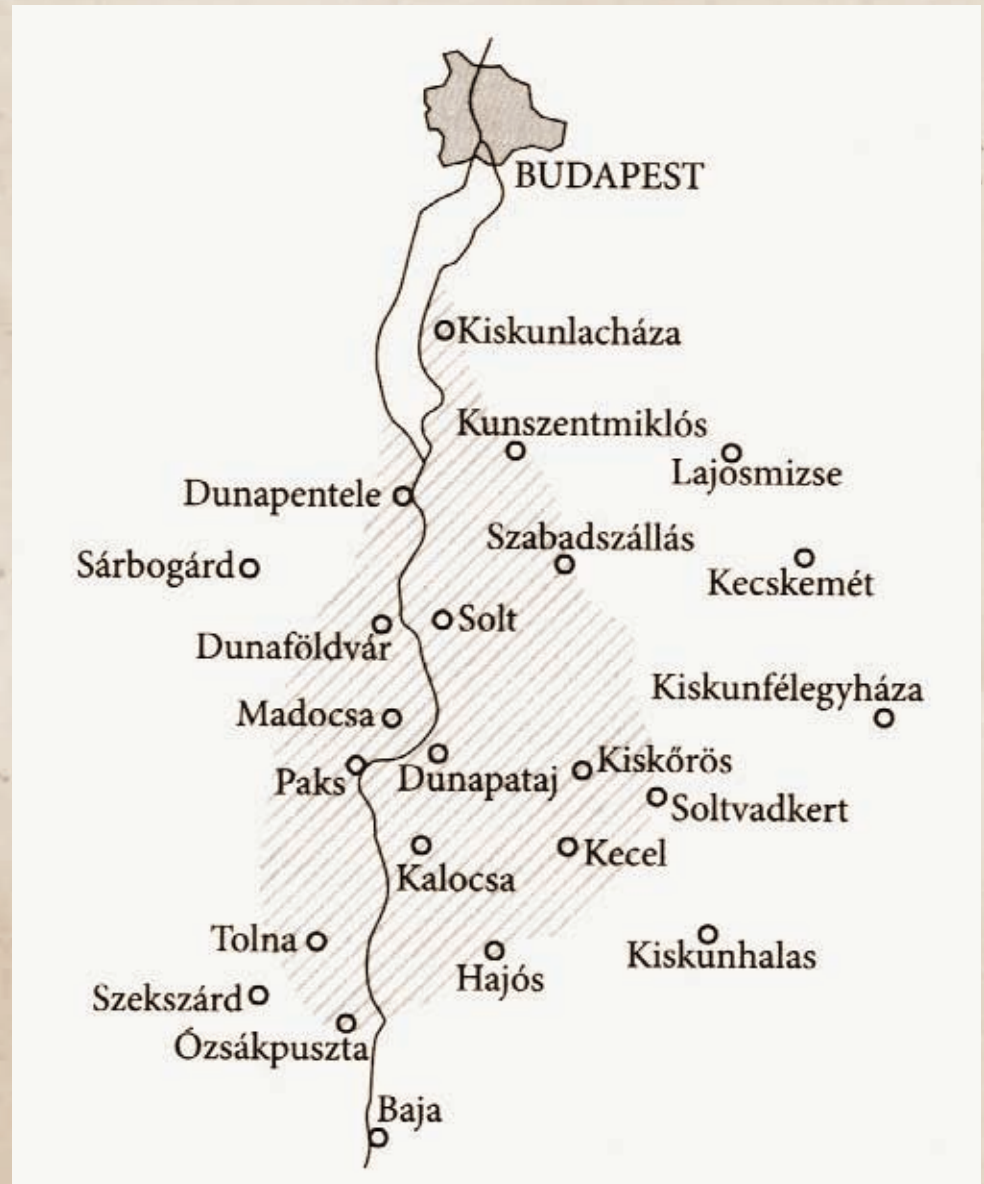
Emlékezés Kiskőrös 1919-es vértanúira

– A Duna-melléki 'parasztforradalom' helyi történései és következményei –

Parasztfelkelés Kiskőrösön

A Magyarországi Tanácsköztársaság legitímációja a Duna-Tisza közén kifejezetten gyengének volt mondható: hiába a kommunista agitatori tevékenység, és a kemény fellépések a 'régi rend hívei' ellen, a főként parasztemberekből álló társadalom nem mutatott hajlandóságot a bolsevik eszmék befogadására. Legfőbbképp a földosztás elmaradása és az egyházi oktatás felszámolása miatt a 133 nap során végig ott volt a levegőben, hogy inkább nem értik, és csak megtűrik Kun Béla tanácskormányának hatalmát, mintsem elfogadják azt. Amikor aztán Hamburger Jenő földművelési népbiztos a kenyérgabona fejadagok minden korábbinál alacsonyabb mennyiségéről beszélt a Tanácsok Országos Gyűlésén [ti. Országgyűlés megfelelője], valamint 1919 nyarán a román hadsereg felvonulása miatt a Hadügyi Népbiztosság újabb sorozást rendelt el, az ún. Dunamelléken a kommün ellen szabályos népfelkelés, ha tetszik, 'parasztforradalom'¹ robbant ki, amely, ha nem is tartott sokáig, mivel mindösszesen pár napról beszélünk, de előrevetíthette a rendszer nem oly sokára elérkező végnapjait. 1919. június 18-án először Dunapatajon tört ki felkelés. Éjszaka letartóztatták a direktóriumot [ti. helyi végrehajtó hatalom], majd lefegyverezték a Vörös Őrséget [ti. karhatalom, a csendőrség/rendőrség megfelelője]. Innentől kezdve az események községről községre terjedtek: először Kalocsa és a környékbeli falvak, majd Solt, Kecel, Soltvadkert, Kiskőrös, stb. következtek. A 22-i napot nevezhetjük csúcspontnak, ekkor Kiskunlacházától egészen Érsekcsanádig terjedt az ellenállás, sőt, még a Dunántúlon, Tolna megyében is felütötte a fejét, huszonharmadikán viszont már megérkeztek a vörös katonai egységek 'rendet tenni'.²

A kiskőrösi történésekről a források alapján viszonylag tiszta képet kaphatunk. Az események előtt már korábban is nyilvánvaló volt, hogy a helyi vörösörök jó része nem ideológiai okokból állt a proletárdiktatúra mellé, s ez június 22-én be is bizonyosodott.

A dunamelléki ellenforradalom érintett települései (Romsics, 2018, 133. o.)

A keceli felkelők biztatására itt is kitört a lázadás: a piacon egy Pohankovics nevű volt rendőrbiztos kidobolta, hogy minden férfi 18-tól 50 éves koráig fegyverrel, legalább ásóval, kapával, jelentkezzen a községházán. Ezek után a direktórium hatalmát felfüggesztették, a Vörös Őrség pedig minden ellenállás nélkül átállt a népfelkelők oldalára. Június 23-án városparancsnokot választottak: ő lett reggel 9 órától Gerspán Ferenc 26 éves orvostanhallgató, majd este 8-tól 11 óráig Spang József³ 28 esztendő fiatal takarékpénztári könyvelő, tartalékos főhadnagy, korábbi világháborús hős.⁴ A felkelők többségét akárcsak másutt, itt is az egyszerű napszámosok, földművesek, volt katonák alkották. Ezt a leverést követően még a *Kiskőrös és Járása* című hetilap cikkírójának is el

tottak: ő lett reggel 9 órától Gerspán Ferenc 26 éves orvostanhallgató, majd este 8-tól 11 óráig Spang József³ 28 esztendő fiatal takarékpénztári könyvelő, tartalékos főhadnagy, korábbi világháborús hős.⁴ A felkelők többségét akárcsak másutt, itt is az egyszerű napszámosok, földművesek, volt katonák alkották. Ezt a leverést követően még a *Kiskőrös és Járása* című hetilap cikkírójának is el

¹ A terminológiával és az országos nézőponttal kapcsolatban lásd: Romsics Ignác: A Tanácsköztársaság és a Duna-melléki „parasztforradalom”. In: Rubicon, 2011/02. 10-16. o.

² Romsics Ignác: A Duna-Tisza köze hatalmi politikai viszonyai 1918-19-ben, Akadémiai kiadó, Bp. 1982. (továbbiakban: Romsics, i. m.) újabb kiadás: Romsics Ignác: A Nagy Háború és az 1918-1919-es magyarországi forradalmak, Helikon kiadó, 2018, 69-233. o. (továbbiakban: Romsics, 2018)

³ Spang József a mai Szerbia területén található Törökkanizsán született 1891-ben. Szegeden az Állami Felsőkereskedelmi Iskolát végezte el 1908-ban, polgári foglalkozása takarékpénztári könyvelő volt, így került Kiskőrösre. Az első világháborúban császári és királyi 46. (szegedi) gyalogezredben szolgált, több kitüntetés birtokosa volt, megfordult Galíciában és a Doberdón is. Két Signum Laudis, Arany Vitézségi Érem és a Harmadosztályú Katonai Érdemkereszt kitüntetésekkel szerelt le.

⁴ Romsics, i. m. 144. o. továbbá: Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban: BFL) VII. 5. c. 1920-1875 – V – Tárgyalási jegyzőkönyvek, 62. o.

kellett ismernie, ám némileg azért igyekezett 'árnyalni' a képet: „[...] az egész mozgalomban résztvevők jó része félrevezetett, leitatott, nincstelen proletárok, földhöz ragadt szegény emberek voltak.”⁵

A IX. számú páncélvonat 1919-ben. Ehhez hasonló szerelvényvel érkezhettek Kiskőrösre a vörös különítményesek (Vasúthistoria Évkönyv 1989. 499. o.)

Általánosságban elmondható, hogy a 'parasztfordalom' nem jelentett komolyabb veszélyt a tanácskormányra, hiszen híján voltak konkrét hosszabbtávú céloknak, az egyes gócpontok közti összehangoltság nem létezett: miután megbuktatták a kommun helyi tisztségviselőit nem igazán tudták, hogyan kellene folytatni, igaz idejük sem maradt a részletek kidolgozására.⁶ A tanács hatalom ugyanis tudta: már június 19-én mozgósították a Vörös Hadsereg egységeit, valamint a Duna menti településekhez folyami őrnaszádokat küldtek. A hadművelet vezetésével Szamuely Tibort bízták meg, neki ugyanis kellő hírneve volt régió- és országsszerte. Kiskőrösön, ahogy értesültek az ellentámadásról, már azt terjesztették, hogy Szamuely két vagon akasztófával és egy vagon számlival közelít.⁷ Hadászati szempontból a Kiskőrös-Kecel-Soltvadkert három-

szög képezett egységet, ennek megtisztítása Vágó Béla belügyi népbiztos 23-i jelentése alapján az I. hadtest tengerészezredének 3. zászlóaljának [ti. Peczkay József vezette] a feladata volt.⁸ Ennek megfelelően Szőke

József csapatparancsnok 23-án hajnalban Kiskunhalas felől Kecelt, majd Soltvadkertet támadta 7 századdal és 1 üteggel.⁹

Ezután következett Kiskőrös, ahol az ellenállók nem várt módon védekeztek. Nemcsak hogy visszaverték a támadó vörös csapatokat, de még páncél pályakocsijukat is elfoglalták a vasúti pályaudvaron, a síneket pedig a Kiskőrös-Soltvadkert és a Kiskőrös-Csengőd szakaszon is egy szerelvény hosszan felszedték.¹⁰ A kalocsai vonalon Hajósnál szintén ez történt, igaz ott még június 19-én.¹¹ Valószínűleg ebben az ütközetben sebesülhetett meg a 26 esztendőes Szentgyörgyi János kiskőrösi fiatalember, aki nem sokra rá szív tájéki lőtt seb miatt elhunyt. A szertartást végző evangélikus lelkész a halotti anyakönyvben lejegyezte, hogy a temetés karhatalmi engedéllyel történt, ez pedig utalhat arra, hogy a fehérek oldalán küzdött.¹²

Szőke sikertelen kísérlete után a kiskőrösiek nem számítottak újabb támadó alakulatokra, ám északról, Kunszentmiklós irányából már érkezett a Peczkay-zászlóaljból egy század tengerész és másfél század vasas munkás Vajda Zoltán, Braun Mór, Poór Ernő és Gábor Károly irányításával. Az események leírása ezen a ponton némileg eltérő. Míg ugyanis a korábbi leírásokban a községbe vonaton érkező vörösök feljegyzései alapján azt találjuk, hogy a kiskőrösiek fegyverrel fogadták őket, sőt, heves ütközetben sikerült csak elfoglalni a községet 21 fehér halottal, addig a helyiek beszámolója nyomán teljesen más kép rajzolódik ki.¹³ Gerspán Ferenc városparancsnok elbeszéléséből tudjuk, hogy Vajda Zoltán Csengődön tartott kényszermegállójá során telefonon kapcsolatba lépett vele és közölte, hogy ha ellenállást tapasztal, lövetni fog. Vajda szerint miután a felszedett síneket helyreállították, megindultak Kiskőrös felé, ahol puskatűz fogadta őket, amelyre válaszoltak.¹⁴ Bachmann Frigyes állomásfőnök és több tanú azonban másként emlékezett: „[...] mikor a Peczkay-féle vonat bejött az állomásra, ott teljes és néma csend volt, a vonatból mégis örült gépfegyver tüzével és puskatűzzel árasztották el az állomást és a községet.”¹⁵ Gerspán Ferenc városparancsnok a csapatok megérkezése után az állomásra ment, hogy tárgyaljon a vörösök vezetőivel, ők azonban letartóztatták és fogva tartották.¹⁶ Ezzel párhuzamosan Szamuely Tibor csapatai Dunapatajt, majd Kalocsát vették ostrom alá. Dunapataj ostromába már bekapcsolódtak a Kiskőröst elfoglaló egységek is.¹⁷

A megtorlás

A vörös győzelem után megtorlás következett: a Braun Mór-Lévai Oszkár-Gábor Károly elnökletével összeült rögtönítélő bíróság 3 halálos ítéletet hozott.¹⁸ A második városparancsnokot, Spang Józsefet, aki „[...]

⁵ Kiskőrös és Járása, 1919. június 29. 1. o.

⁶ Romsics, i. m. 143-146. o.

⁷ Meskó Sándor (szerk.): Kiskőrös helytörténeti monográfiája, Kiskőrös, 1989, 361. o. (továbbiakban: Kiskőrös monográfia)

⁸ Peczkay, vagy Petzkay. Mindkét írásmód előfordul.

⁹ Romsics Ignác (szerk.): Dokumentumok az 1918-19-es forradalmak Duna-Tisza közti történetéhez, Kecskemét 1976, (továbbiakban: Dokumentumok, 1976), 580. o.

¹⁰ Trsztyinszki János: Az ellenforradalom után. In: Kiskőrös és Járása – Társadalmi és Politikai Hetilap (Felelős szerkesztő: dr. Fél Boldizsár), 1919. dec. 21. 2-3. o. (továbbiakban: Kiskőrös és Járása, i. m.) továbbá: MÁV Archívum, Naplószerű feljegyzések fond, 11. tétel, NF.10002 doboz, 1919. június. 23.

¹¹ Romsics Ignác: Kalocsa társadalmi politikai viszonyai 1918-19-ben, In: Cumania 3. 1975, 352. o.

¹² Kiskőrösi Evangélikus Egyházközség halotti anyakönyvei, 1919

¹³ Romsics, 2018, 218. o.

¹⁴ BFL VII. 5. c. 1920-1875 – V – Tárgyalási jegyzőkönyvek, 45. o.

¹⁵ Uo. 46. o.

¹⁶ Uo. 62. o.

¹⁷ Romsics, i. m. 159. o.

¹⁸ Braun Mór 23 éves, baloldali szociáldemokrata, szakszervezeti funkcionárius a Budapesti Munkástanács tagja (Romsics Ignác: Kalocsa társadalmi-politikai viszonyai 1918-1919-ben, In: Cumania 3. 1975, 357. o.). Lévai Oszkár 30 éves, betegpénztári tisztviselő, 1918-ban a Közalkalmazottak Szövetségének főtitkára, a Tanácsköztársaság idején a Vörös Hadsereg politikai megbízottja, Cegléd, majd Kiskőrös városparancsnoka. (Imre Magda: A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919 In: Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 13a. Budapest, 1986, 354. o.).

segélyt kért Kalocsáról, a papok fekete városából [...]”¹⁹ június 24-én reggel fogták el, és már délelőtt felakasztották a piactér (mai főtér) egyik eperfájára. Másnap, 25-én felakasztották Szenohradzki Pál Tabdiból való földműves gazdát, akinek tanyáján fegyvereket találtak.²⁰ Végül 26-án szintén akasztással végezték ki Kuttyifa János²¹ napszámost, akit Bobek János²² vörösőr tizedes meggyilkolásában találtak bűnösnek.²³ A többi le tartóztatott 38 felkelő egy részét elengedték, voltak, akiket kényszermunkára, másokat pénzbüntetésre, sarc megfizetésére ítélték.²⁴

1920 májusában a vörös különítményesek büntetőügyeit tárgyalta a Budapesti Büntetőtörvényszék. Peczkay József, Lévai Oszkár és társaik büntetőperének iratanyaga szinte teljes egészében ránk maradt, így a tanúvallomások és a nyomozati anyagok alapján megpróbáljuk rekonstruálni az eseményeket, illetve a kivégzettek szerepét az eseményekben.²⁵

Bukovszky Jenő községi jegyző június 24-én jelen volt a községházán, amikor is a forradalmi törvényszék összeült. Tanúvallomásában megemlíti, hogy Lévai Oszkár (ő hajnalban érkezett a községbe, Kiskunhalasról, páncélvonattal) volt az első, aki megjelent, őt követte Peczkay József és Braun Mór. Kiemelte, hogy Braun egy cédulát is magával hozott, amelyre nevek voltak írva, mégpedig Kalderás, Valach, Spang és Ambrus. Állítása szerint a bemutatás után hozzátette, ha bármelyiket elfognák, fel kell akasztani, „[...] mert itt terrorra van szükség.”²⁶ Lévai Oszkár vallomásában akképpen védekezett, hogy az összes halálos ítéletet Braun hozta. Mivel ő sikeresen megszökött, nyilvánvalóan nem tudta cáfolni az állításokat, azonban Spang József esetében bizonyosan ő mondta ki a döntő szót. Ő volt Vágó Béla belügyi népbiztos, illetve hadtestparancsnok helyettese, Váry Albert királyi ügyész 1922-ben megjelent munkájában szintén őt nevezte meg, mint a forradalmi törvényszék elnökét, Lévai Oszkár pedig a városparancsnok tisztségét

töltötte be, illetve ő vezette a kihallgatásokat.²⁷ A harmadik személyről, Gábor Károlyról kevés információval rendelkezünk. Reiner József vöröskatonai vallomásában annyit közölt vele kapcsolatban, hogy Spang József felakasztásával dicsekedett az állomáson társai előtt, sőt, azt is kijelentette, hogy „[...] meg fogja mutatni, hogy különb ember, mint Szamuely.”²⁸ Lévai Oszkár Szenohradzki Pál és Kuttyifa János halálos ítélete kapcsán saját felelősségét igyekezett elkenni, annak ellenére, hogy a nyomozás során beismerő vallomást tett. Ezt a tárgyaláson visszavonta, arra hivatkozva, hogy csupán a detektívtől való félelme miatt mondta, amit mondott.²⁹ Érdekes adalék azonban ennek kapcsán, hogy Mendelényi János kiskőrösi tanúvallomásában kifejtette, hogy a tárgyalást megelőzően Lévai két hölgy családtagja járt a községben, ahol többeket arról próbáltak meggyőzni, hogy tagadják le a történeteket, s

hogy mondják azt, hogy pártfogoltjuk nem is járt Kiskőrösön. Ezek után a teremben rá is mutatott a két nőre.³⁰ A halálos ítéletek meghozatalakor a karhatalmat Peczkay József és Mikula György irányította, utóbbi a tanúk egybehangzó vallomása szerint kifejezetten kegyetlen volt: „[...] Mikula egy nagyon goromba ember volt, még a nézésével is majd megölte az embert.”³¹ Egy másik tanú egyenesen vadállatnak nevezte.³² Június 25-én valószínűleg az említett okokból vita támadt közte és Lévai között, Mikula ugyanis több önállóságot követelt magának, ám Kalocsáról azt közölték telefonon, hogy Lévai a parancsnok, a vörös zászlóaljparancsnok pedig engedelmességre kötelek.³³ Lévai Oszkár 1920-as büntetőtárgyalása során védelmében fel is hozta, hogy ő mentette meg Kiskőröst Mikulától.³⁴ Az elfogott felkelőkkel kapcsolatban az információkat egyrészt a magukkal hozott kész listákról, másrészt

A Szamuely Tibor vezette Lenin fiúk egy csoportja. Ennek a terrorkülönítménynek volt a tagja a kiskőrösi megtorlások egyik vezetője, Braun Mór is (Internet)

¹⁹ Kiskőrös és Járása, 1919. június 29. 1. o.

²⁰ Szenohradzki Pál földműves gazda Kiskőrösön született 1879. október 5-én. Apja Szenohradzki Pál, anyja Csermák Erzsébet, felesége Szudovszki Erzsébet volt. A közeli Tabdiban lakott.

²¹ Kuttyifa János napszám Kiskőrösön született 1882. november 15-én. Apja Kuttyifa Imre, anyja Oroszi Mária, felesége Nagy Mária volt.

²² Bobek János vörösőr tizedes Kiskőrösön született 1872-ben. Apja Bobek Pál, anyja Litauszki Ilona, felesége Szabó Zsuzsanna volt.

²³ Kiskőrös monográfia, 362. o.

²⁴ Kiskőrös és Járása, i. m.

²⁵ BFL VII. 5. c. 1920-1875 – V – Tárgyalási jegyzőkönyvek

²⁶ Uo. 56. o.

²⁷ Váry Albert: A vörös uralom áldozatai Magyarországon, Budapest, 1922 (továbbiakban: Váry, i. m.).

²⁸ BFL VII. 5. c. 1920-1875 – V – Tárgyalási jegyzőkönyvek, 68. o.

²⁹ BFL VII. 5. c. 1920-1875 – V – Tárgyalási jegyzőkönyvek, 39-40. o.

³⁰ Uo. 54. o.

³¹ Uo. 50. o.

³² Uo. 57. o.

³³ Uo. 65. o.

³⁴ Uo. 72. o.

helyben szereztek. Lévai szerint a rögtönítélő tárgyalásokon „[...] benn voltak a direktórium tagjai és a régi forradalmi törvényszék tagjai, a vádbiztossal együtt. Ez utóbbi emberek adtak információt az elfogottakról, ezek egyúttal tanúskodtak.”³⁵

A volt fehér városparancsnok, Spang József nem érezve bűnösnek magát önként jelentkezett a község házában, ahol letartóztatták. A már említett Bukovszky jegyző jelen volt, amikor a vörösörök bekísérték a szobába, ahol 'tárgyalása' mindössze néhány percig tartott. „[...] Ekkor bent volt Lévai, Peczkay, Braun és a helybeli direktórium és forradalmi törvényszék tagjai. Braun kijelentette Spangnak, hogy azért van letartóztatva, mert városparancsnok volt, mire Spang kijelentette, hogy nem volt városparancsnok, csak a rendet próbálta fenntartani, nehogy a csőcselék raboljon. Ezután Lévai Oszkár elővett egy papírost, mely szerint Spang Kalocsáról kért 70 darab fegyvert, mert nincs fegyvere. Lévai ezt az írást az aktatáskában levő iratok közül kereste elő, anélkül, hogy erre Braun felszólította volna.³⁶ Ez után Braun azt mondta, hogy ezért kötél általi halálra ítélem. Ekkor bent volt már Mikula [ti. György] és annak terroristái. Spang ekkor könyörgött, hogy kegyelmezzenek neki, de megrugdosták és kivítették a község háza előtt levő két eperfa alá és az egyikre felhúzták.³⁷ Hódy Rezső főhadnagy, aki ekkor Kiskőrösön tartózkodott, végignézte a kivégzést, amelynek megalázó és durva mivoltát így írta le: „[...] Huszonnegyedikén reggel láttam, amikor Spang főhadnagyot a község házába vezették. Én ekkor a község ház bejáratánál álltam. Alig telt el több mint egy perc, ismét kihozták Spangot a község házából, és ekkor hozzám szólt, hogy kedves elvtárs és valamit akart mondani, de hátba rúgták és puskatussal is hátba verték. Ezután az eperfa alá vitték. Az eperfán egy szőke fiatalember volt, ő tette meg az előkészületeket. Ezután felemelték az asztalra, és beletették a nyakába a kötelet, és ebben a pillanatban háromszor elkiáltották magukat: éljen a Tanácsköztársaság! Telek Ilona [ti. Peczkay József felesége, foglalkozása orvos volt] 3 perc múlva megfogta Spang pulzusát és intett, hogy még él, mire a fán lévő fiatalember ráugrott az áldozatra fél méter magasságból, úgy hogy annak vállaira lovag-

ló ülésbe került. Ugyanebben a pillanatban törés hallatszott, és ezután intett Telek Ilona a kezével, hogy már vége van. Én a színhelytől 30 lépésnyire álltam. Rögtön ezután fehér zsebkendőt tettek az elítéltek a fejére és ezután lefényképezték. [...] 10-15 perc múlva az egyik terrorista kezét fogott a szerencsét-

Budapesti kiránduló iskolások az 1919-es vértanúk emlékművénél 1929-ben (PSVK HGY)

len áldozattal és megpaskolta az arcát és azt mondta: de jó pofa vagy, hogy még ilyen jó dohányod is van, és azzal kivették ezüst cigarettátárcáját és elvették arany óráját.³⁸ Mendelényi János kiskőrösi tanító megerősítette a megalázó incidenst: „[...] csak azt láttam, hogy az akasztófán cipő nélkül lógott, s hogy gúnyt úztek a hullájából, szájába pedig cigarettát tettek. [...] Spang reggel 9-től este 7-ig lógott az akasztófán.³⁹ Peczkay József vörös zászlóaljparancsnok maga is elismerte, hogy „[...] a kivégzés emberneműzés volt.”⁴⁰

Másnap, június 25-én hajnalban fogták el tanyáján Szenohradszki Pál hat gyermekes földműves gazdát, akit a felkelők felfegyverzéséért és fegyverrejtegetéséért kerestek. A tanúvallomásokból azonban az is kiténik, hogy elsősorban nem csak őt, hanem sógorát, a szintén halálra ítélt Valach Istvánt szerették volna kézre keríteni, aki azonban idő-

ben megszökött, és Szegedre távozott, ahol beállt Horthy Miklós nemzeti hadseregébe.⁴¹ Szenohradszki Pál elfogására és kivégzésére özvegye így emlékezett: „[...] mikor Kiskőrösön kitört az ellenforradalom, férjem elvett egy vörös katonától egy fegyvert. Az uramat Laczkó János [ti. a direktórium elnöke] és Cs-vila Pál árulták el, s éjszaka jöttek be az uramért, 4 vöröskatona, s a kocsimon vitték be a község házára. Mikor elfogták, azt mondták kihallgatásra viszik, mikor már elfogták, bevitték a tanyára és felkutatták az egész tanyát. Ez 25-én, szerda éjjel volt. Másnap kiüzentek nekem, hogy az uramat felakasztották. Ezután bementem a község házára és könyörgöttem Lévainak, hogy legalább levenni engedje az uramat a fáról, hogy eltemethessem, de Lévai kijelentette, hogy az uram nem érdemi meg azt, hogy a nép tudja, hogy hol temetik el, mert ellenforradalmár volt. Majd ismételt könyörgésemre kijelentette, hogy hozd haza a Valachot és akkor az urad helyébe akasztjuk, és akkor eltemetheted az uradat. Másnap aztán megmutatták, hogy hol fekszik az uram. A házunkban két puskát [Lévai hatra emlékezett] találtak a vörösök, de az is a szomszédoké volt, akik kérték az uramat, hogy adja be azokat. Úgy hallottam, hogy Lévai ítélte el az uramat.”⁴²

Mendelényi Jánost akkor vitték be Lévaihoz, amikor Szenohradszki Pált éppen kilökték az ajtón.⁴³ A tanító megjegyezte, hogy a ruháját letépték és a hajánál fogva rángatták. Kovács Vilmos községi jegyző jegyzőkönyv vezetőként vett részt Szenohradszki Pál 'tárgyalásán', amelyet ekképpen idézett fel: „[...] ezután a közvetlen mellettiünk levő szobában verekedés zaja és jajgatás hallatszott ki. Ott volt Mikula terrorcsapata a szobában, ahol én is voltam, rajtam kívül ott volt Lévai és a kiskőrösi direktórium néhány tagja. Ekkor hozták be Szenohradszki Pált azzal, hogy itt van Valach főhadsegédje és elkezdtek ütni. Mikula magából kikelve kiáltott, hogy ezt az embert fel kell akasztani. Lévai erre azt felelte, hogy nem bánom, vigyék. [...] Szenohradszkit kivették és egy két pillanat alatt fel volt akasztva.”⁴⁴

Az utolsó áldozat, akit június 26-án ugyancsak a piactéri eperfára akasztottak fel, Kutya János volt. Bobek János vörösör tizedes június 24-i meggyilkolásában mond-

³⁵ Uo. 41. o.

³⁶ Ezt valószínűleg azért tartotta fontosnak kiemelni a jegyző, mivel a vörös különítményesek a tárgyaláson igyekeztek szinte mindent Braun Móra és Mikula Györgyre hárítani, annál is inkább, mert ők megszöktek.

³⁷ BFL VII. 5. c. 1920-1875 – V – Tárgyalási jegyzőkönyvek, 56-57. o.

³⁸ Uo. 59-60. o.

³⁹ Uo. 54. o.

⁴⁰ Uo. 32. o.

⁴¹ Uo. 50-51. o.

⁴² Uo. 52. o.

⁴³ Uo. 54. o.

⁴⁴ Uo. 64-65. o.

ták ki bűnösnek, azonban a tárgyalás során tett vallomásokból kiderült, hogy a terhére rótt bűncselekményt egyáltalán nem biztos, hogy ő követte el. Maga Lévai Oszkár is elismerte, hogy a vallatás során csupán annyit derült ki, hogy Kutyifa valóban rálőtt Bobekra, de nem volt bizonyítható, hogy ebbe a lövésbe belehalt, vagy egyáltalán eltalálta volna. Az ítéletet ennek ellenére végre 'kellett' hajtatnia. A később meghallgatott tanúk egy Gombár nevű embernek tulajdonították a gyilkosságot, valamint fontos kiemelni, hogy Bobek János életrajzában a szerző lejegyezte, hogy 1946-ban egy új tárgyaláson egy másik elkövetőt is elítéltek.⁴⁵ Kutyifa Jánosné férje szerepéről csupán annyit jegyzett meg, hogy „[...] mikor az ellenforradalom volt, uramnál puská volt, de mikor visszajött, már nem volt nála,⁴⁶ egy kiskőrösi pincér pedig arról vallott, hogy Bobek János és Kutyifa János már korábban is ellenséges viszonyban voltak.⁴⁷ A leírtak alapján annyi bizonyos, hogy a vörösörrre többen is rálöttek. Temetése 26-án délelőtt volt, Lévai Oszkár búcsúztatta, aki bosszút esküdött Bobek János megöléséért.⁴⁸

A fentebb már idézett Kovács Vilmos így emlékezett vissza Kutyifa János 'tárgyalására': „[...] délután bekísérték Bobiknét, aki gyászruhába volt öltözve. Lévai megkérdezte, hogy nincs-e valamire szüksége, s hogy mit tud előadni arra a kérdésre, hogy hogyan lötték le Bobikot és ki lötte agyon. Az asszony erre elmondta, hogy ott járt Kutyifa, a kerítésnél

állt, s Bobik fiától megtudta, hogy Bobek nincs otthon. Kutyifa ezután a trágyadomb tetejéről meglátta Bobikot, amint a búzatáblában szaladt, ide csak a kalapja látszott ki Bobiknak, és egy vadászfegyverrel rálőtt, azt azonban nem mondta az asszony, hogy Kutyifa találta, s hogy más lötte agyon. Lévai azonnal behozatta Kutyifát, akit mikor behoztak, rákiáltott az emberekre, akik mögöttük álltak, hogy menjenek félre és revolvvert fogott Kutyifára és vallatni kezdte. Mikor Kutyifa vallott, arcul ütötte. Ekkor kijelentette Lévai, hogy ő nem szokott tetteleg inzultálni, de most nem tudta visszatartani. Lévai Bobiknéval szembesítette Kutyifát, s mikor Kutyifa ennek dacára sem vallott, elővette a revolvvert és azt mondta Kutyifára szegezve, hogy mondd meg, hogy ott voltál gazember! Kutyifa végre beismer- te, hogy ott voltam kérem. Rálőtt? – kérdezte Lévai. Igen rálöttem – válaszolta Kutyifa, mire Lévai a mellette dolgozó terroristáknak odaszólt, vigyék felakasztani. A terroristák karon fogták Kutyifát, és 5 perc múlva már fel volt akasztva. [A tárgyalás jegyzőkönyve szerint ekkor Lévai Oszkár közbeszólt és tagadta, hogy így történt volna.] Az akasztás befejezése után népgyűlés volt, amelyre összedobolták a falu népét. A népet katonaság vette körül. A szónoklatokat Peczkay és Lévai tartották meg. A népgyűlés azt célozta, hogy kényszerítsék a népet, hogy üdvözljék a tanácskormány ezen intézkedéseit és felszólították a népet, hogy aki nem így nyilatkozik,

tartsa fel az ujját. Senki nem tartotta fel.⁴⁹

Szógyi János kiskőrösi parasztember így írta le a kivégzést: „[...] láttam, mikor Kutyifát elvezették, s láttam, mikor felállt az asztalra. Mielőtt azonban felment volna, széjjel nyitották az ingét, a kabátját pedig lehúzták. Az ingéből lerepítettek egy darabot, és avval a fehér darabbal körül bokrétaáltak [ti. tekerték] a homlokát és csúfolták szerencsétlent. Ezután kihúzták alóla a széket, és lógott a fáról. A vörösör megölője úgy tudom egy Gombár nevű egyén volt, s nem Kutyifa.⁵⁰

A halálos ítéletek mellett azonban másfajta döntések is születtek. Trsztjinszki János felkelő a kommün bukása után így emlékezett vissza saját kihallgatására, mely a község háza főjegyzői szobájában zajlott: „[...] Az én kihallgatásom legalább is másfél óráig tartott, Lévai csibukra [ti. hosszú szárú pipa] gyűjtött s úgy beszélt velem, s kérdésekkel igyekezett zavarba hozni. Mikor az ártatlanságomat bizonyítottam s bocsánatot kértem, vadállati hangon rám kiáltott, mutatva a piactérre, látod azt az eperfát, rögtön elküldelek az úristenhez, attól kérhetsz bocsánatot, én nem bocsátok meg. Azt mondotta, hogy 2 évi fegyház a büntetésem. Ez azonban csak szóval volt mondva, rövid jegyzőkönyvet vett föl a védekezésemről s visszaküldött az emeletre.⁵¹

A megtorlás része volt, hogy állítólag közvetlenül Szamuely Tibor utasítására félmillió koronás hadisarcot vetettek ki a környék lakosságára. Bukovszky Jenő azonban más terhére róta a cselekményt: „[...] a hadisarcot Lévai vetette ki azzal az indoklással, hogy azok gazemberek voltak, mert a Tanácsköztársaság ellen mozogtak, s azért van szükség hadisarcra, mert az ő leverésükre a frontról kellett csapatokat elvonni, s így a szerbek egy újabb területet megszálltak, ahonnan sokan menekülnek, s az okozott kár megtérítése fejében kellett a károkozók ellen fellépni. A hadisarcot Lévai a direktóriumi tagok bemondása alapján vetette ki, s jellemző, hogy Lévai csak 300.000 korona hadisarcot vetett ki Kiskőrösre, de a direktóriumi tagok bemondásai alapján ezt az összeget 500.000 koronára emelte fel [...].⁵² Ezt részben rekvirálásokkal, részben a kihallgatott, ám súlyosabb büntetésre nem ítélt letartóztatottaktól szedték be. A teljesség igénye nélkül közlünk néhány adatot. Mendelényi János tanítót például 20 000 koronáért engedték szabadon. Viszonyításképpen megemlíttette, hogy ez az összeg tanító

Az 1919-es emlékmű a 2000-es években (Suba György gyűjtése)

⁴⁵ „Küzdünk híven a forradalomért...” - A magyar munkásmozgalom Bács-Kiskun megyei harcosainak életrajzgyűjteménye, Kecskemét, 1980, 33. o.

⁴⁶ Uo. 53. o.

⁴⁷ Uo. 72. o.

⁴⁸ Uo. 65. o.

⁴⁹ Uo. 65-66. o.

⁵⁰ Uo. 49-50. o.

⁵¹ Kiskőrös és Járása, i. m.

⁵² BFL VII. 5. c. 1920-1875 – V – Tárgyalási jegyzőkönyvek, 57. o.

édesapja egész addigi megspórolt pénze volt. De nem csak pénzben lehetett leróni a tartozást: Albert Pál kiskőrösi földművestől a 23 000 korona készpénz mellett elvittek egy fiatal tehenet, 2 kg szalonnát, valamint néhány tyúkot is. Ifj. Borsai Sándor a sarc fejében a kerékpárját volt kénytelen átadni, míg a vagyonosabb Kalderás Bélánétól lefoglaltak 40 000 koronát, 2 tehenet, 2 disznót és 2 birkát is. Ha a megsarcoltak tiltakoztak, jellemzően a forradalmi törvényszékekkel, vagy akasztással fenyegették meg őket.⁵³

Lévai Oszkár ezek után még nyolc napig maradt Kiskőrösön. A helyzet konszolidálását követően visszaadta a hatalmat a helyi direktórium kezébe, és elutazott a településről. A vörös zászlóaljok szintén így tettek. A felkelés leverése azonban csupán késleltetni tudta a kommün bukását, augusztus 1-én véget ért a 133 napos fejezet. A román megszállást követően a magát ellenforradalminak deklaráló, Horthy Miklós irányítása alatt berendezkedő új politikai környezetben került sor 1920-ban Lévai Oszkár volt ceglédi és kiskőrösi kommunista városparancsnok, továbbá a Peczkay-féle különítmény elfogott tagjainak a tárgyalására Budapesten, a királyi törvényszéken. A vádpontok jellemzően köztörvényes bűncselekmények voltak, legtöbb esetben a gyilkosság szerepelt fejrött cselekményként. Braun Mór, Mikula György és Gábor Károly nem volt jelen a tárgyaláson, őket ugyanis nem sikerült elfogni. Csúpan Kiskőrösről és közvetlen környékéről 33 tanú ment el a tárgyalásra beszámolni a vörös különítményesek tevékenységéről. A május végén meghozott ítéletben Lévai Oszkárt, Végh Miklóst, Klósz Dezsőt, és Zombori Endrét gyilkosság bűntett miatt kötél általi halálra ítélték, Peczkay József és három társa 12 év fegyházra kapott, Peczkayné dr. Telek Ilonát ebben az ügyben felmentették. A halálra ítélték kegyelmi kérvényt adtak be, a kormányzó azonban csak Klósz Dezsőnek kegyelmezett meg. Lévai Oszkárt és Végh Miklóst két másik társukkal 1920. szeptember 9-én a budapesti gyűjtőfogház udvarán felakasztották.⁵⁴ Annak ellenére, hogy Lévai a tárgyaláson leginkább azt próbálta bizonygatni, hogy kényszer hatása alatt cselekedett, és hogy ő tulajdonképpen nem is volt kommunista, utolsó szavai ezek voltak: „*Éljen a proletariátus forradalmi diktatúrája!*”⁵⁵

A megtorlás három kiskőrösi áldozatának, Spang Józsefnek, Szenohradzki Pálnak és Kutya Jánosnak a holttestét 1919 júniusá-

ban nem az evangélikus temetőbe, hanem annak szélső árkába hantolták el, sekély sírba. A lakosság a megfélemlítés után újratemetni nem merte őket, csupán valamenynyi földet hordtak a területre, ahol ezután három kis halom jelezte hollétüket. Már a következő évtől minden évfordulón megemlékezéseket tartottak a síroknál, s éveken keresztül gyűjtöttek egy méltóbb emlékműre, amely azonban pénzühiány csak 1928 nyarára készülhetett el. Ekkor az előjáróság jóvoltából ünnepélyesen újratemetették őket, immár méltó körülmények közt, majd felállították a ma is létező fehér obeliszket.⁵⁶ Emléknapijuk minden évben a június 24-éhez legközelebb eső vasárnap lett, 1945-ig rendszeresen meg is tartották, utána először betiltották, majd feledésbe merült.

Volt azonban az újratemetésnek egy kellemetlen közjátéka is. Az exhumálást végző sírásó munkások ugyanis a síremlék betonkeretének kialakításakor csontokra akadtak, de nem a megjelölt helyen. Később kiderült,

a vizsgálatra meglepődve tapasztalták, hogy addigra a koponya eltűnt. Szerencsére a csendőrség nyomozása során másnapra előkerült, így méltóképp újra tudták temetni a főhadnagy és társai földi maradványait.⁵⁷

Érdekes adalék továbbá, hogy az államszocializmus éveiben az obeliszket elfordították, hogy a 'vörös rémuralom áldozatai' felirat ne legyen látható, valamint környezetét benőtte a zöld növényzet, sokak szerint ez mentette meg a biztos elbontástól. A kiskőrösi lakosság emlékezetében az oda temettek, és emlékünnepeik elhalványult, ám a népnyelv vértanúkként egy ideig tovább emlegette őket. Amikor azonban az 1990-es, és főként a 2000-es évektől valaki rákérdezett, hogy kiknek az emlékhelye is pontosan az a bizonyos obeliszket, néhány válaszó sajátos képet társított hozzá: az 'aradi vértanú' emlékművének nevezték. Akkorra ugyanis az egykori '19-esek kultusza már végképp kivészett a köztudatból, így ők más vértanút az aradiakon kívül megnevezni nem tudtak.⁵⁸

Az 1919-es vértanú emlékműve a 2019-es újraavató ünnepség végén (Szentgyörgyi Ábel felvétele)

hogy Spang József főhadnagy maradványai voltak azok, mivel gyilkosai annak idején nem sírt, csupán egy gödröt ástak neki, oda lökték bele, mikor pedig a lakosok a halomkat kialakították, az övé egy kicsivel távolabb került. Kiásták és félretették a maradványokat, s mivel esteledett, hazamentek, otthagya mindent őrizetlenül, a hatóságokat is csak másnap értesítették. Ők, amikor kikerkeztek

2019. június 25-én az események 100 éves évfordulója alkalmából emlékművüket Kiskőrös város Önkormányzata felújította, a város közönsége pedig egy szép emlékező ünnepség keretében elevenítette fel áldozatukat, ahol egyházi szertartás keretében a síremlék megszentelése is megtörtént.

Turán István

⁵³ Uo. 47-48. o.

⁵⁴ Bella Tibor Zoltán-Szedmák Tamás-Turán István: Kiskőrös története, Kiskőrös Kultúrájáért Egyesület, 2018, 195. o.

⁵⁵ BFL VII. 5. c. 1920-1875 – VI – VII. Ítélet és kegyelmi iratok, 647. o.

⁵⁶ Kavarodás az ellenforradalmi vértanú síremléke körül. In: Kiskőrösi Hírlap – Politikai, társadalmi, és gazdasági hetilap (Felelős szerkesztő: Zoltán János), 1928. júl. 14. 1. o. továbbá: Felállították vértanúink emlékművét. In: Kiskőrös és Járása, 1928. július 14.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Ma is élő szájhagyomány Kiskőrösön.

Kiskőrös határában előkerült középkori lándzsahegy (PSVK HGY)

Bella László: A lándzsahegy – Monda Kiskőrös törökkori történetétéről –

1.

Asztalomon fekszik egy öreg lándzsahegy,
kovácsoltvas élet a rozsdá ette meg.
Régen találta ezt meg egy kamasz csapat,
amely Szücsi mellett, templomdombnál matat.

Félreeső helyen csontvázat találtak,
és a bordái között barnaságot láttak.
Kikaparták azt, majd le is tisztogatták,
lándzsahegy - lándzsahegy - örömmel mutatták.

Ezután hozzám került, meg is ihletet,
mert én megláttam benne a történetet,
mely akkor kezdődött, mikor ország szakadt,
és nyögte az osztrák és ozmán hadakat.

Mohács után keserűség várt falvakra,
lángcsóva került a nádtetes házakra,
rabszíjra fűzték az életben lévőket,
és templomokról tépték le a tetőket.

Duna-Tisza köze részben pusztaság lett,
ahol fa és bozót nőtt, vadállat ellett.
Néhány város maradt szultán parancsára,
hogy ételt adjanak hadának javára.

Kihalt Szentimre, vele Cebe és Kőrös,
itt lángoktól az ég sokáig volt vörös.
Aki megmaradt az mocsárba menekült,
ahol az ismeretlen gyorsan elmerült.

2.

Megmaradtak élén egy kovácsmester állt,
Ő békeidőben Kőrösön kalapált
kaszát, sarlót, kést és lovakra jó patkót,
közben feleségével nevelt két lurkót.

Szücsnek hívták őt, és vitéznek nevezték,
mert a történetét mindenhol ismerték.
Igazságos Mátyás seregében szolgált,
néha csatázott, máskor fegyvert reparált.

Teltek az évek és e nyomorult tájra,
amit tavasztól csak vízimadár járja,
új seregek nem jöttek, messze kerültk,
mert a török hadak kardjuk Bécsre fenték.

Elcsigázottak nádasból kibújhattak,
és turjános szélén házat javítottak.
Kicsi falu lett ez, pár szegény lakossal,
és a Szücs kovácsnak, mind a két fiával.

Megnőttek azok, mint a búza nyárra,
szert is tettek ők asszonyra, családra.
Györgynek egy lánya lett szorgos, dolgos, cserfes,
Istvánnak két fia, igen veszedelmes.

A fiúk vitáztak, birkóztak egymással,
versenyt is futottak lovakkal, kutyákkal.
Ismerték a berek sok titkos rejtekét,
néha kifosztották a madarak fészkeit.

Péter és Pál volt ez a két huncut gyermek,
akiket ezért szüleik meg nem vernek,
hisz hoztak az asztalra kifogott halat,
és csapdába esett jóízű vadakat.

Nagyapjuk a kovács, magát látta bennük,
ha lába engedte bolyongott is velük.
Fiúk gyakran kérték, meséljen a régről,
magyar Istenéről, régi dicsőségről.

Mondta az napestig, amit senki sem unt,
a két hallgató ebből sokat megtanult.
Szívták minden szavát, láttak véres csatát,
Hunyadi győzelmét, fényes hódítását.

Az apjuknak néha ez nem nagyon tetszett.
Hagyja ezt öreg, fiúkból paraszt lehet,
ne hergelje itt már az ifjú lelkeket,
még elmennek, keresnek másutt sereget!

Te sem mentél el, pedig tanítottalak,
ezért is mentettek meg itt a mocsarak,
volt kezdedben kard és más gyilkos fegyverek,
nélküle neked nincs családod, gyermeked.

Szólt az öreg halkán, István rá bólogat,
átöleli apját és néz csillagokat.
Holnap már vetni kell, utána majd Pállal
Kecskemétre megyünk öt érett marhával.

A kovács tudta, hogy kell a pénz most nagyon,
mivel az adózásnak az ideje nagyon.
fizetni kell töröknek, elment nagyúrnak,
és az érsek által elküldött hajdúnak.

István és György adókhöz nevét adta,
így került a nevük megmaradt írásra.
Innét tudható az, hogy erre kik laktak,
amikor muszlimok honon uralkodtak.

Igazán félni csak a töröktől kellett,
aki Jankovácon várat emeltetett.
Rácot küldött oda hatalmat mutatva,
de a rablást nekik írásban megtiltva.

A szultáni írat erre nem sokat ért,
ilyen parancsot a rablómegjelenés megsejt.
Bár, mikor kecskeméti gulyát rabolták,
néhányuk fejét testtől elválasztották.

3.

Pál és apja mentek a híres városba
jó alkut csinálni a havi vásárba.
Imádkoztak is a hatalmas templomban,
hogy szerencse legyen a lábuk nyomában.

Az oltáron feküdt egy vasalt biblia,
otthagyhatta szolgája éppen kinyitva.
A legény odasettenkedett, olvasott
és egy oldal után továbblapozgatott.

Egy szerzetes meglátta, rácsodálkozott,
mert ilyen fiúval rég nem találkozott.
Akkor még főurak sem írtak - olvastak,
ha kellett csatáztak, máskor meg mulattak.

Köszöntött Istvánra – jó napot atyafi!
Ki tanította meg e legénykét olvasni?
Én magam atyám – mondta büszkén az apa,
hisz a király vitéze volt a nagyapja.

Beszédbe elegyedtek és szó, szót követett,
Pál csüggött rajtuk, mint az anyján a gyerek.
Úgy nézett rá a csuhába bújt alakra,
mint áhítatos lélek szentelt freskókra.

Ajánlanék én neked valamit uram,
most Nagyszombatra megyek, arra visz utam.
ha elengeded, magammal viszem ifjút,
hol ajánlásommal jó tanításhoz jut.

Fáj az apának a szíve, hogy ne fájna,
és kérdően néz rá a legkisebb fiára,
aki csillogó szemmel eddig hallgatott,
hisz ő is erről csak magában álmodott.

Nos Pali, mit szólsz? Te elmennél most véle?
Ott nem paraszt lennél, hanem oly pap féle?
Biz elmennék Apám, ha te hozzájárulsz,
mert mindig azt mondtad: „jobb lesz, ha tanulsz”!

István is tudta, jobb sora lesz ott Pálnak,
ha e templomban útjaik kettéválnak.
Rábízta, hát gyermekét a szerzetesre,
és sok könny került a négy búcsúzó szemre.

4.

Eközben szörnyű dolgok otthon történtek,
rácsaptak családra galád rác legények.
Volt egy török is a rabló vad csapatban,
aki meglátta György lányát a szabadban.

Neki e préda kellett, nem lábas jószág,
mert úgy vélte övék e letarolt ország.
Elkapta Ilonkát, úgy hívták a szegényt,
felbőszítve ezzel időset és legényt.

György egy villát ragadott, szúrt és csapkodott,
a kovács kezében a kardja villogott,
Péter íjat vont és nyilakat lőtt sorban,
pár asszony és ember bottal harcolt porban.

Apa kikapta lányát török kezéből
és parancsolta fusson el a csataterrről.
Közben a galád muszlim jatagánt rántott,
amit gyorsan Györgynek a hátába mártott.

Közben az itt lakók felülkerekedtek
és már menekültek, akik nem feküdtek
a kunyhók körül betört fejjel, sebekkel,
vagy égre meredő opálos szemekkel.

A török lóra pattant és elvágatott,
és a nyelvén rikoltva átkozódott.
A falu népe vérzön összesereglett,
úgy hitte, hogy a győzelemnek örülhet.

De ekkor hallották a lány sikoltását,
látták apa hátán fegyver markolatát.
Boldogság helyett gyász ülte szívüket,
és azonnal kezdték a temetéseket.

Pár rabló gödörbe került falu alján,
György pedig ott feküdt fehér ravatalán.
Ekkor érkezett meg István Kecskemétről,
hogy sírva búcsúzon el jó testvérétől.

Az öt férfi Szűcsből, csak három maradt,
körülvették még a mocsár is hallgatott.
Végül szólt az öreg, hisz szavára vártak,
mert a gondolataik száz felé jártak.

Nagy a szíven bújja, majdnem meg is szakadt,
e talpalatnyi földön sok árva maradt,
árva lett nagyapa és az unokája,
a szerető fia, az egész családja.

Nem mehet ez tovább, fel kell készülnünk,
hogy egy újabb vesztet végleg elkerüljünk.
Nem nyugszik a bitang, újra ránk fog csapni,
ezért harcolnunk kell, nem csak elsíratni.

Sajnálja az István, hogy Palit engedte,
de apja érte a vállát veregette.
Jobb sora lesz neki ott békés vidéken,
Felvidékre menekült kis érsekségben.

Eldöntötték azt, hogy palánkot emelnek,
bástyának templomot is felépítenek.
Kőrösi romra figyelőhelyet raknak,
és a mocsárban jó búvóhelyet hagynak.

Az öreg vitéz fegyvereket kovácsol,
és forgatásukhoz sok fogást tanácsol.
kiképez ő férfit, asszonyt is, ha lehet,
és befogadnak magyar menekülteket.

Teltek az évek, a változó évszakok,
Szücsiből lett falu, ahol a nép lakott.
Az idős kovácsnak is letelt az ideje,
alig volt már egy kis maradék ereje.

Ám azt összeszedte és munkához látott,
unokának készített lándzsát és kardot,
olyan vitézhez illőt, erőst és csillogót,
vele együtt adta a használni valót.

Sajnos jött a nap, mikor lelke távozott,
és a mennyben a királlyal találkozott.
Tisztességgel temették, zokogás mellett,
hisz tanácsa nekik mindig nagyon kellett.

5.

István lett ezzel a falujának feje,
nem gondolta volna, hogy eljön ideje,
de ezt vállalni kellett, nőtt a közösség,
és akkor van erő, ha népben az egység.

A Kolontóból két nagycsalád is eljött,
hogy ők is ott legyenek magyarok között.
Péter felfigyelt egy barna hajú lányra,
kinek nevetése erdőt messze járta.

Gyakran énekelt a madarakkal együtt,
és Ilonkával egy szobában is feküdt,
amelyet most szépen kicsinosítottak,
a téli estéken sokat szóttek, fontak.

Mária volt Ő, akár a szentek Szüze,
perzselte a fiút szemének a tüze,
kacérkodott is vele az aratáskor,
mikor vette részét a kéverakásból.

Megszerették egymást, ezt mindenki látta,
készülődtek is az esküvői bála,
mert a szülők erre áldásukat adták,
már az eskető pap érkezését várták.

Ilonkára is rálelt egy deli legény,
ki erre kóborolt egyedül a szegény.
Régi faluját a török pusztította,
és a lakosokat rabságba hurcolta.

Éjszaka szökött meg egy lovat elcsenve,
így vágatott árkon és bokron át messze,
ette a bogyókat, amiket megtalált,
és egyszer nyomot látott, ahol ember járt.

Ilonka volt arra, gombát szedegetett,
odament hozzá és szóba elegyedett.
Beszélgettek és így összelemelegedtek,
haza a faluba már kézen fogva mentek.

Kettős lakodalom lesz a nagy esemény,
ez lesz e honnak az új élthez remény.
Lesték is a papot reggeltől napestig,
közben az asszony nép főzéshez sereglük.

Meg is jött az lovon, úgy ahogy gondolták,
de nem Kecskemétről, ahonnet elhívták.
Jött az Felvidékről veszélyes utakon,
hogy végre itt legyen hazai tájakon.

Pál volt ám ez a pap, fekete ruhában,
látszott rajta az, hogy bővült a tudásban.
Egymás nyakába borultak a rokonok,
majd könnyet és áldást kaptak a sírhantok.

Kicsi volt a templomuk, de annak hívták,
pap nélkül és szépen zengtek ott az imák,
a régi énekek és a történetek,
a bibliából hallott csodás esetek.

Lett munkája Pálnak és keresztelhetett,
tarthatott miséket és szentbeszédet.
Elmesélte azt, hogy felvitte a sorsa,
és tanulhatott messze Itáliába.

Mára az érseknek megbecsült titkára,
őt küldte most messzi Erdély-országába.
Útközben gondolta, számol a veszéllyel,
de nézi, mi van Apjával és a Szüccsel.

6.

Végre jött a nap és esküvőre gyűltek
mindazok, akik már régóta készültek.
Vonult a két pár végig a kunyhók előtt,
és mosolyogtak rájuk a báránnyelők.

Egyiken talán ott ült az öreg kovács,
int kezével, melyből kiesett kalapács.
Templomot réti virágok díszítették,
nagy boldogságban párokat megeskették.

Ilonka férje a Szücs nevet felvette,
ezért ő is lett a nagycsaládnak része,
mert lassan jobban kötődött e szép tájhoz,
mint más a nagyon vágyott égi világhoz.

Már megsült az ökör, fortyogott a gulyás,
mikor Kőrös felől zengett a harsonás.
Török vágat csapattal, hogy bosszút álljon
az itt élő sok szegény magyar családon.

István intézkedett – nők menjenek lábba,
férfiak szaladjanak fegyverraktárba.
A palánk ajtaját erősen elzárják,
és a gyilkos hadat felkészülve várják.

A figyelő legény gyorsan megérkezett,
utána egy bús porfelleg kerekedett,
melyből színes turbánok bukkantak elő,
és ötvennél több üvöltő, lovon ülő.

Amire a fapalánkot észreveszik,
és a vágató lovakat megfékezik,
addigra már feljük nyílfelhő zúdul,
és vagy öt muszlim is a földre lefordul.

Két folyó közt őket ily szégyen nem érte,
amióta szultán pöffeszkedik erre,
mert védtelen városok tengődnek szerte,
vagy csupasz romok állnak égre meredve.

Látják azt is, hogy itt paraszt az ellenfél,
aki bár bátor, de nem katonaként él.
Nincs ágyú, sem szakállas puskáknak sora,
és testüket nem védi páncélos borda.

Ostromot kezdenek, puskák füstölögnek,
és nagy gerendával a kapunak mennek.
Kapnak a nyakukba forró levest bőven,
jajgatnak is hangosan bőrt levedlőben.

Pajzsokat emelnek testüket megvédvé,
védőfalat törnek holtakat átlépve.
Harmincan maradhattak vörös szemekkel,
ám szembe kerültek kovácsolt fegyverrel.

Nem hiába tanultak annyi éven át,
egymásután vágják le a gaz kontyosát.
Házak között csapóajtókat emeltek,
oda rejtettek hegyes-karós vermeket.

Bármerre fordultak halál lesett rájuk,
nem segített rajtuk többszöri imájuk.
Péter és Pál hátát egymásnak vetette,
életük a kardjuk szorgosan fedezte.

Istvánnak nekiestek legalább öten.
Ő szúrt és csapott. Többség lelke már égben,
ám az utolsó hátába vágta bárdját,
ledöntve ezzel a falu jó gazdáját.

A dühös parasztok erre megindultak,
a törökök pedig egymás után hulltak,
Csak páran értek el kikötött lovakhoz,
köztük tisztjük is, aki magyart átkoz.

Meglátta Marikát, az erdőből jött elő,
gondolva azt, hogy megdőlt a muszlim erő.
Odavágtatott és a nyergébe dobta,
hogy vesztett csatából legyen szép zsákmánya.

Látta ezt a Péter, ő is lóra ugrott,
oldalán a kardja, keze lándzsát fogott.
Nem csak fogta dobta, ellenség hátába,
ezzel elküldte őt Allahnak házába.

Leesett a török, eltörött a lándzsa,
és hegye ottmaradt a tiszt mellkasába.
Örülne a lány, de látja sír kedvese,
Apja halálától volt neki keserve.

7.

Összegyűlt mindenki, aki élve maradt,
és felravataloztak hős honfiakat.
Tízen meghaltak férfiak, jó legények,
e szegény faluért áldozott életek.

A törököket a domb alá ásták,
és eleset tisztjüket melljük rakták.
Lándzsahegy ottmaradt, mígnem kifordítják
de rozsdás acélban e regét nem látták.

István halálával lezárult egy korszak,
és a kilátásaik nem jók voltak, rosszak.
Győzött ellenségek erősítést kérnek,
csapattal ide majd pusztítani térnek.

Pál felajánlotta menjenek el vele,
mert Erdélyország most a béke szigete.
A Fejedelemnek levelet elviszi,
aki a szeretteit majd is telepíti.

Szekerekre rakodtak Szűcs maradványok,
és lángra lobbantak a kedvenc hajlékok.
Hosszú utat mentek, hetekbe is került,
ám végén azután minden jól sikerült.

Fejedelemnek tetszett érsek levele,
és e pár családnak Körösfőn lett helye,
itt elterjesztették vérvörös szövésük,
kik arra járnak, ily csodában lesz részük.

Kis népesség maradt ők nem mentek tova,
a lóp lett megmaradásuknak otthona,
ők vitték tovább a Szücsi vidék nevét,
e kis helynek egykor igen nagy szerepét.

A Szűcsök közül maradtak György sarjai,
marasztalták őket az ősök hamvai,
a megszokott vidéknek minden keserve,
a lápi életnek mélyebb ismerete.

Sok idő múlván a muszlimokat üzték,
és itt élők osztrák pusztítását túrték,
majd előjöttek és kurucnak is álltak,
és újra bujdostak, ha rossz idők jártak.

Békeidőben két Wattay úgy döntött,
hogy legyen új élet a földjeik fölött,
családokat hoztak hegyes felvidékről,
ide a síkságra fenyőfás hegyekből.

A bujdosók is már rég ezt igényelték,
örömmel fogadták telepések jöttét.
Ők is bementek az épülő Kőrösre,
de mindig áldva néztek Szücsi vidékre.

Teltek századok és szükség volt a földre,
a templom dombját gép elegyengette,
virágzó gyümölcsös lett a régi földön,
hol életért küzdött pár ember e rögön.

Miről írt az országos és a helyi sajtó 100 évvel ezelőtt?

Egy rendes sajtótermék általában rendelkezik lapszemle rovattal, ennek mintáján pedig mi is megpróbálkoztunk egy múltbeli eseményeket a korabeli nyomtatott sajtón keresztül bemutató állandó fejezettel, ahol az országos és a helyi lapok hasábjain megjelent cikkek és rövidhírek is terítékre kerülnek. Érdekes megfigyelni rajtuk keresztül nemcsak az éppen aktuális témákat, eseményeket, de a korabeli nyelvezetet, vagy az elmúlt száz esztendőben alaposan megváltozott újságírást, mind a stílust, mind az etikát tekintve. Az egyes bemutatott írásokat a közérthetőség kedvéért mai nyelvre ültetjük át, illetve ahol szükséges, a végén megjegyzéssel látunk el.

E számunk rendhagyó lapszemléjével igyekszünk felidézni a 100 éve létrejött Magyarországi Tanácsköztársaság kiskőrösi tevékenységét, továbbá a vörös terror helyi áldozatainak emlékét.

Az országos lapokból

„[...] **Kiskőrös az ellenforradalom után.** Reorganizálni kell a közigazgatást és a propagandát. Kiskőrösről írják a Népszavának: A burzsoázia múlt heti két napos pünkösdi királysága napokon át izgalomban tartotta a Duna-Tisza közét. A fiaszkót vallott kísérlet után lefolytatott vizsgálat adatai szomorúan igazolják Pest vármegye kulturális elmaradottságát. A kapitalizmus profitszomjas erkölcs-telensége szándékos tudatlanságban tartotta a tömegeket, hogy azokat saját céljaikra bármikor fölhasználhassa. Régi rendszerük most is bevált volna, mert a templomi agitáció és az, hogy sikerült a tömegek figyelmét elterelni a bajok igazi okai felől, azt hitték el velük, hogy a konkolyhintés az ő számukra fog kálászt eredményezni. A Vörös Hadsereg minden dicséretet fölülmúló öntudatos figyelmén és éberségén múltott, hogy a vakmerő kísérletet gyökerében el lehetett fojtani. Némi tanulságot azért adott ez a kis ellenforradalmi merénylet is. A vidéki munkástanácsokat sürgősen reorganizálni kell. A kormányzótanácsi biztosa és politikai megbízottakra hárul az a feladat, hogy sürgősen távolítsák el a kispolgári elemeket a munkásság önkormányzatából. Az egész életét egy mesternél betöltő ipari munkás, az újonnan a pártba lépett földmunkás csak akkor engedhető be a munkástanácsba, ha fölül tud emelkedni a családi és helyi érdekeken. Ezen kívül pedig a vörös őrseget kell a vidéken megszervezni, hogy azok a proletárdiktatúra mindenkor biztos karhatalmai lehessenek. Helybeli vörös őrseget soha se lehessen alkalmazni, mert ezek veszély esetén nem tudják, mert nem tudhatják helyüket megállani. Jól láttok ezt a mostani puccsnál is. Természetes, hogy mindemellett önként adódik a diktatúra legkíméletlenebb kezelésének szükségessége is. Fokozott röpirat és előadás propaganda a szakszervezetek központjainak állandó kapcsolata a vidékkel a helyszínen, ezek azok az eszközök, amelyek végeredményében biztosítani tudják azt, hogy hasonló merényletek ne tudjanak erőre kapni. Az a néhány gyűlés, amit az ellenforradalom óta a községekben tartottak, azt mutatják, hogy a tömegeket a ki-

rótt büntetések és ennek kapcsán indult hatalmas agitáció észre térítette és beláttatta velük, hogy a proletariátus uralma milyen szilárd alapokon nyugszik. Ezt a hangulatot fejezte ki az a két népgyűlés is, amelyeket az elmúlt napokban tartottak Kiskőrösön. Csütörtök délután az egész község népe részt vett a gyűlésen, amelyen Laczkó János elvtárs, a helyi direktorium elnökének megnyitó beszéde után Lévai Oszkár elvtárs egy órás hatalmas beszédben ismertette a lefolyt ellenforradalom helyi rugóit és magyarázta meg a proletariátus követendő magatartását. Vasárnap délután ismét lelkes hangulatú gyűlés volt, amelyen Laczkó János, Braun Mór, Köves János, Peczkay zászlóaljparancsnok és Lévai Oszkár elvtársak mondtak hatásos beszédet. A gyűlés határozati javaslatot fogadott el, amelyben ragaszkodásukat fejezte ki a Tanácsköztársaság iránt és határozatát táviratban közölte a Forradalmi Kormányzótanáccsal.

*

Kiskőrösről jelentik még a Népszavának: A Dunapataj-Kalocsai ellenforradalom hullámai Kiskőrös is eljutottak, itt azonban nem okoztak komolyabb bajt, inkább a rémület volt nagy. A direktorium és a Vörös Őrség azonban még ebben az aránylag könnyű helyzetben sem tudta helyét megállni, úgy hogy a rendet a tengerészek állították helyre. Az ellenforradalom leverése után a forradalmi törvényszék három fehér főcinkost halálra ítélte.”

/Megjelent a Népszava 1919. július 2-i számában/

„[...] **Kiskőrös a Tanácsköztársaságért és a fehérterror ellen.** Kiskőrösről táviratozzák a Népszavának: Kiskőrösön a július 6-án megtartott nagy népgyűlésen, amelyen a község lakossága kivétel nélkül részt vett, Braun Andor és Wälder Márton elvtársak ismertették a mai helyzetet. A népgyűlés egyhangú lelkesedéssel elhatározta, hogy a következő táviratot intézi a Tanácskormányhoz. „Kiskőrös község proletárérzelmű lakosai mély megvetéssel és undorral gondolnak vissza a megtörtént fehér mozgalomra, amelybe lelketlen, gonosz agitátorok sodorták bele, úgy hogy lelkeiket meg gondolkodásukat a méregölő szeszszel meg-

rontották. A jövőben, bárhonnan jöjjön is az az úgynevezett, fehér gaz terror, éppen úgy fogunk kapát, kaszát fogni a felbujtók ellen amint, azt mély sajnálatunkra a Vörös Hadsereg és proletártestvéreink ellen megcselekedtük. Ezeknek bizonyításául a legnagyobb áldozatkészséggé munkálkodással kívánjuk biztosítani a Tanácskormány helyzetét úgy a mostani nagy munkaidőben, mint mindenkoron. A Tanácsköztársaságot az utolsó csöpp vérünkig fogjuk megvédeni. Éljen a szövetséges Tanácsköztársaság. Kiskőrös és direktoriuma.”

/Megjelent a Népszava 1919. július 8-i számában/

A helyi újságból

„[...] **Május 1.** Az ünnepség reggel 9-kor kezdődött a fasorban, ahol a község munkástanácsa a direktoriummal az élén a szakszervezetekkel együtt menett sorakozva állott fel, majd pedig zeneszóval zászlók alatt az egész ünneplő tábor a városba vonult. A kígyózó oszlop, a több ezer áhítatos arc a munkásinduló lelkesítőn zengő hangjai elfeledtették, hogy e lábak földet taposnak, a hangulat olyannyira emelkedett volt.

A főtéren felállított emelvény körül helyezkedett el az ünneplők sokasága. Mendelényi János tanító elvtársunk karvezetése mellett a gyermekek éneke nyitotta meg az ünnepélyt. Laczkó János elvtárs, a direktorium elnöke meghatott hangon, de a meggyőződés messze menő hangjával buzdította a község népét a „szeresd felebarátodat, mint tenmagadat” örök érvényű igének az életbe való elültetésére.

Csuka Béla elvtárs, politikai megbízott a sok harcot vívott munkás mély érzéseivel a küzdelmekre való meleg visszaemlékezésével véste mindenki agyába-szívébe e nap kiválóságát. Laczkó Ilonka szavalt el aztán két gyújtó forradalmi verset, amely után Kovács Imre elvtárs mondtotta el áhítattól fátyolozott hangon ünnepi beszédét.

Schwarz Ferenc elvtárs világos szavakkal mutatott rá arra, hogy amit mi itt meg akarunk valószínűsíteni, az Eszme, amelyet nem szuronyok alkotnak meg és gyúrnak át létté és nincs szurony, ami elbuktatni tudná. Laczkó elvtárs záró szavai előtt a népzenezők húrjairól ismét elzengett a munkás himnusz [ti. Internacionálé], amely után a közönség elszórt.

Délután a vásártéren vigassággal folytatódott és fejeződött be a nap. Tánc és játékok tarka örömei örökítették meg a szent nap emléket és tették szemléltetővé a jövőt, melynek tagjai munkájuk után nemes gyönyöröknek lesznek részeseivé.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. május 4-i számában/

„[...] **A fehér forradalom.** A borzalmak napjait éltük át az elmúlt héten. Kezdődött vasárnap, amikor idegen falvak félrevezetett tömege özönlötte el községünket, felháborította a mi népünket is és a szocializmus hazug jelszava alatt elűzte helyéről a szocialista voltokról hosszú évek szenvedései által tanúbizonyságot tett elvtársainkat, s helyükre beültette a régi reakciós, kizsákmányoló uralom volt hű szolgáit: a szolgabíró, a bírót, s az esküdt, meg a képviselő urakat.

Természetesen, ha a letűnt régi fekete rizsim idején nem maradhatott a bűn büntetlenül, áll ez az igazság fokozott mértékben a proletár államban. A fehér terror nem sokáig dühönghetett, csakhamar megérkeztek a derék, viharedzett vörös katonák, s úgyszólván pusztá megjelenésük elegendő volt arra, hogy a szocializmust hirdető, de valójában – ha öntudatlanul is – a főurak, főpapok, és nagy zsidók székértelőlőjává szegődött tömeg ész nélkül hazafusson s eldobja a kaszát, kapát, s egyéb haszontalan lim-lomot, mellyel akkor, mikor a vörösök ellen felemelte azt, tulajdonképpen saját élete, egészsége boldogabb jövődjé ellen szállott síkra.

A bűnt követte a bűnhődés. Ezen is túl vagyunk, akik az ellenforradalmi eseményekben bűnösök voltak, s nem tudtak elmenekülni, elvették büntetésüket, s bizonyára azok sem fogják elkerülni az igazságszolgáltatás sújtó kezét, akik egyelőre még bujkálnak.

Az egészben nem is az érdekel engem, hogy ki és hogyan bűnhődött, hanem hogy az egész mozgalomban a résztvevők jó része félrevezetett, leitatott, nincstelen proletárok, földhöz ragadt szegény emberek voltak. Még az a szerencsétlen megtévedt fiatalember is, aki mint városparancsnok [ti. Spang József], segélyt kért Kalocsáról, a papok fekete városából, az is igazán nincstelen proletár volt.

Lehetséges volna, hogy proletárok tudatosan legyenek árulói saját ügyüknek? Nem! Ők nem tudták mit cselekszenek [...].”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. június 29-i számában/

Megjegyzés: Természetesen a felkelés teljesen tudatos cselekedet volt, ennek okairól ugyanebben a lapszámban már szóltunk, csakúgy, mint a megtorlásokról. A cikk szerzőjének ugyanakkor meg kellett magyaráznia, hogy az általa tömegbázisnak vélt társadalmi réteg hogyan is foghatott fegyvert úgymond 'elvtársai' ellen.

Rövidhírek a helyi újság hasábjairól

„[...] **A Magyarországi Országos Szocialista párt** több napon keresztül gyűlésezett Budapesten a múlt hét végén a volt vármegyeház

tanácstermében. A gyűlésen megválasztották az Országos Szovjet tanács, valamint a megyei direktórium tagjait titkos szavazással. Minket kiskőrösieket különösen érdekel a választás lefolyása azért is, mert az Országos Szovjet tanácsba beválasztották dr. Schwarcz Ferenc elvtárs fejmunkást, a megyei direktóriumba pedig Viczián Lajos ipari munkást. Mindkét elvtárs régi, kipróbált harcosa a szociális eszméknek, s a választás igazán érdemes elvtársakra esett.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. május 4-i számában/

Megjegyzés: dr. Schwarcz Ferenc ügyvéd a kommun bukását követően emigrált, Viczián Lajos 10 évet töltött börtönben.

„[...] **Az épülő Polgári iskolánkról.** Az épülő polgári iskola homlokzatgömbjében a késő utódok okulására a következő emléklapot helyezték el:

EMLÉKLAP

Ennek a polgári iskolának az építése alatt játszódtak le a világtörténelemnek eddig még páratlanul álló, legnagyobb eseményei. Az 1914. évben kitört a világháború, amely a kapitalista társadalmi rendszernek soha nem bocsájtható bűne, mert a háború szülő oka a világ burzsoázijának féktelen tőke- és profitgyarapítási vágya volt. A burzsoá osztály nagyon kövér volt már, és mégis még mindig hizni akart, nem tudott vigyázni magára. Elérte hát a kövér vérmes emberek katasztrófája: megütötte a guta. A kapitalizmus maga ásta meg a sírját. Az elnyomott milliókat oly lelketlenül, oly brutálisan küldte a vágóhídra, hogy még a legműveletlenebb, legkorlátoltabb rétegei előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy örök és szent igazság Marxnak az a tudományos megállapítása, hogy minden eddigi társadalom története osztályharcok története. A világ proletársága öntudatra ébredt. Ex oriente lux (Keletről jön a világosság). Oroszországban ragadták kezükbe először az elnyomottak a hatalmat. 1919. március 21-én tört ki Magyarországon az a forradalom, amely kiküzdötte a proletárdiktatúrát. És már forrongnak az egész világ proletárai, hogy kivívják maguknak mindenütt a hatalmat és a boldogságot, hogy rövid idő alatt egy nagy munkáscsaldá legyen az egész világ, ahol a nemzeti és a faji különbség nem fog éket verni az emberek között, hanem az összes proletárok testvérek lesznek!

Az emléklap ezen kívül a proletárdiktatúra helyi hatóságai tagjainak és az iskolát építő munkásoknak a neveit tartalmazza.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. május 18-i számában/

Megjegyzés: Az említett gömb helyett a Tanácsköztársaság bukása után újat készítettek, a régi tartalmát megsemmisítették.

„[...] **Nincs semmi a piacon.** Szomorú szívvel állapítjuk meg hétről hétre, hogy a piacon nincs semmiféle élelmi cikk. Pedig a direktórium által olyan méltányos árban lettek megállapítva az élelmi cikkek árai, hogy azok mellett elég szép haszon marad a termelőnek. Jó volna már egyszer megérteni, hogy a bőségben dúskálóknak emberi kötelessége fölöslegeivel segíteni a dolgozó és nélkülöző proletárságon.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. május 18-i számában/

„[...] **Egy hirdetés** jelent meg a múlt számban, melyben Gosztynyi Lipót szabó értesíti a közönséget, hogy lakását másik házba helyezte át, de hogy a közönség megtalálja, ezért a következő magyarázatot kellett kitennie: az öreg-Dúlné féle házban (Paulovits hentes szemben) az evangélikus temető felé. Hát biz ez kissé körülményes dolog, de elismerjük, hogy a félreértések elkerülése végett szükség volt e körülírásra. Mennyivel egyszerűbb volna pl. Dózsa György utca 12. sz. Régi bűn, régi mulasztás, de hisszük, hogy annyi hónapig se lesz így, mint ahány éve el van rendelve az utcák elnevezése.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. május 25-i számában/

„[...] **A környéken feloldották** a maximális árakat s amint halljuk van is élelmi cikk a piacon. Nálunk is hiába kísérletezünk a maximális árakkal, mert abban a pillanatban eltűnik minden a piacról. Hadd legyen a termelőnek pénze zsákszámmra, csak aztán legyen élelmeszer a piacon.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. június 22-i számában/

„[...] **Direktórium működését** megkezdte újól, s így az ügyek élén továbbra is ők állnak. Fogadja a közönség intézkedéseiket megnyugvással, mert minden cselekedetük a proletárság jólétéért és boldogságáért történik.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. június 29-i számában/

Megjegyzés: Tudniillik a kiskőrösi felkelők június 22-én és 23-án felfüggesztették őket hivatalukból.

„[...] **Az ifjúmunkások sem sört sem dohányt nem kaphatnak.** A Népgazdasági Tanács legutóbb tartott ülésén elhatározta, hogy az ifjúmunkások részére a gyári elosztók útján sem italt (sört), sem dohányt kiszolgáltatni nem szabad. A termelő biztosok és a munkástanácsok tagjai ez intézkedésért személyesen felelősek.”

/Megjelent a Kiskőrös és Járása 1919. június 29-i számában/

